

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра міжнародного туризму і готельного бізнесу

ГУЛЬКО АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Моделі розвитку санаторно-курортних комплексів

Спеціальність 242 Туризм

Освітньо-професійна програма Міжнародний туризм

Освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр

Виконав студент

групи ГРС-41 Гулько А.А.

Науковий керівник:

канд. екон. наук,

доцент Гугул О.Я.

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Загально-теоретична характеристика санаторно-курортних комплексів у науковій літературі	
1.1. Поняття санаторно-курортних комплексів.....	6
1.2. Види та класифікація санаторно курортних комплексів.....	9
1.3. Моделі та стратегії розвитку санаторно-курортних комплексів.....	16
Висновки до розділу 1.....	26
Розділ 2. Дослідження особливостей розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні	
2.1. Статистичний аналіз санаторно-курортних комплексів в Україні.....	27
2.2. Особливості функціонування санаторно-курортних комплексів як елементів лікувально-оздоровчого туризму в Україні.....	42
2.3. Сучасна модель санаторно-курортного комплексу України на сучасному етапі.....	51
Висновки до розділу 2.....	60
Розділ 3. Перспективи впровадження інноваційної моделі розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні	
3.1. Способи та методи удосконалення санаторно-курортних комплексів України.....	61
3.2. Розробка стратегії розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні.....	66
3.3. Аналіз ефективності використання моделі інноваційного розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні	68
Висновки до розділу 3.....	74
Висновки.....	75
Список використаних джерел та літератури.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток санаторно-курортних комплексів відіграє ключову роль у збереженні та зміцненні здоров'я населення, а також у розвитку туристичної галузі. Санаторно-курортні комплекси забезпечують широкий спектр лікувальних, оздоровчих та рекреаційних послуг, що сприяє поліпшенню якості життя та загального добробуту громадян. В умовах зростання конкуренції на ринку туристичних послуг та зростаючих вимог споживачів, питання ефективного управління та розвитку санаторно-курортних комплексів стає особливо актуальним.

Санаторно-курортні комплекси відіграють важливу роль у забезпеченні здоров'я населення та розвитку туристичної індустрії. У сучасних умовах, коли зростає кількість хронічних захворювань, стресових ситуацій та екологічних проблем, попит на оздоровчі послуги суттєво збільшується. Санаторно-курортні комплекси можуть забезпечити не тільки лікування та профілактику захворювань, але й загальне оздоровлення та відновлення організму, що робить їх невід'ємною частиною системи охорони здоров'я.

Санаторно-курортні комплекси є важливим елементом інфраструктури, що сприяє поліпшенню якості життя населення, створенню нових робочих місць та економічному зростанню регіонів. Вони відіграють значну роль у розвитку медичного туризму, який є перспективним напрямом для залучення іноземних туристів.

Сучасний ритм життя, екологічні проблеми та збільшення кількості захворювань сприяють зростанню попиту на послуги санаторно-курортних закладів. Це вимагає вдосконалення існуючих та розробки нових моделей розвитку, які б відповідали сучасним вимогам та стандартам.

Для підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних комплексів необхідно впроваджувати новітні технології та інноваційні методи

управління. Це включає використання сучасних інформаційних систем, впровадження нових лікувально-оздоровчих методик, а також розвиток інфраструктури та сервісу.

Багато санаторно-курортних комплексів стикаються з проблемами недостатнього фінансування, неефективного управління та зношеності матеріально-технічної бази. Це вимагає розробки нових підходів до управління та фінансування, які б забезпечували стійкий розвиток та ефективне використання ресурсів.

Таким чином, дослідження моделей розвитку санаторно-курортних комплексів є надзвичайно актуальним та необхідним для забезпечення їх ефективної діяльності, підвищення якості надання послуг та задоволення зростаючих потреб населення у здоров'ї та відпочинку.

Розробкою даної проблеми займалося багато науковців, представники різних галузей науки: О. О. Балашова, М. Вудроу, Г. Клікет, А. Майлер, Р. Мартін, Я. Мюррей, М. І. Кабушкін, В. С. Новіков, Б. Сміт, Р. Розенберг та І. Рикова. Також різні аспекти розвитку ринку готельних послуг вивчали вітчизняні вчені: Г. А. Андрощук, Л. О. Іванова, Т. В. Буряк, Г. Я. Круль, М. П. Мальська, О. Ф. Моргун, І. Г. Пандяк, П. Р. Пуцентейло, С. В. Скибинський та А. В. Цірат та ін.

Але, незважаючи на це, сьогодні існує потреба у дослідженні, яке б узагальнило, систематизувало існуючі відомості з даної проблеми.

Враховуючи все вищесказане, нами і була обрана тема дипломної роботи: "Моделі розвитку санаторно-курортних комплексів".

Об'єкт дослідження - Санаторно-курортні комплекси як складова частина системи охорони здоров'я та туристичної індустрії.

Предмет дослідження - Моделі розвитку санаторно-курортних комплексів, методи їхнього управління та стратегічного планування, впровадження інноваційних технологій та підходів.

Мета дослідження - Розробка та обґрунтування ефективних моделей розвитку санаторно-курортних комплексів, які б сприяли їхньому стійкому функціонуванню, підвищенню конкурентоспроможності та задоволенню потреб населення у лікувально-оздоровчих послугах.

Відповідно до мети були визначені наступні **завдання**:

- 1) Дати загально-теоретичну характеристику санаторно-курортних комплексів у науковій літературі;
- 2) провести дослідження особливостей розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні;
- 3) виділити перспективи впровадження інноваційної моделі розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні.

Для розв'язання поставлених завдань нами були використані такі **методи дослідження**: теоретико-критичний аналіз літератури з теми дослідження; зіставлення, узагальнення і синтезування здобутої інформації тощо.

Робота може бути використана студентами ВНЗ для підготовки до семінарських занять, також може бути використана викладачами для проведення лекції, практик тощо.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 54 найменування. Повний обсяг роботи: 79 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА САНАТОРНО-КУРОРТНИХ КОМПЛЕКСІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття санаторно-курортних комплексів

Санаторно-курортний комплекс є сукупністю закладів, призначених для оздоровлення та відпочинку за допомогою природних факторів та медичних процедур. Він також включає заходи лікувального та лікувально-профілактичного характеру. Територіальна організація такого комплексу включає в себе поєднання рекреаційних ресурсів, розміщення гостей та персоналу обслуговування, а також підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для відпочинку та оздоровлення населення.

Дослідниця Н. Ведмідь приділяє особливу увагу ролі санаторно-курортних закладів у такому комплексі, розглядаючи їх як самостійні господарюючі суб'єкти з ознаками юридичної особи. Вона використовує термін "санаторно-курортні та оздоровчі підприємства" для опису цих закладів, виділяючи два види за функціональними характеристиками: санаторно-курортне підприємство та інше оздоровче підприємство. Вони різняться за типом наданих послуг, умовами проживання, якістю обслуговування та іншими параметрами [22, с. 65].

У вітчизняних нормативно-правових актах суб'єкти, що надають санаторно-курортні послуги, можуть називатися санаторно-курортними закладами або курортно-рекреаційними закладами. Головна мета їх діяльності полягає у підтримці та відновленні здоров'я, профілактиці захворювань, а також у наданні різноманітних послуг для задоволення потреб відпочиваючих.

У бюлетені "Колективні засоби розміщування", який випускає Державна служба статистики України, інформація про суб'єкти, що надають послуги санаторно-курортного та оздоровчого характеру, представлена у розрізі десяти типів, які входять до групи "Спеціалізовані засоби розміщування". Аналогічну

структуру використовує Державний стандарт України 4268:2003 "Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги". Національний стандарт України відносить лікувальні та оздоровчі заклади до категорії оздоровчих засобів розміщування. У разі надання готельних послуг оздоровчими засобами розміщування (включаючи щоденне обслуговування номерів та санвузлів), вони класифікуються як готелі згідно з ДСТУ 4268:2003.

У Статистичному щорічнику України суб'єкти, що надають санаторно-курортні послуги, відображені як санаторно-курортні та оздоровчі заклади, поділені на сім типів. Тут зібрана інформація про будинки відпочинку, пансіонати, дитячі заклади оздоровлення, бальнеологічні лікарні та інші заклади відпочинку. Таким чином, санаторно-курортні заклади у цьому випадку розглядаються як частина спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортний комплекс) [30 ,с .75].

Дослідження у сфері санаторно-курортного бізнесу проводять вчені, такі як Т. Ткаченко, О. Любіцева, В. Стафійчук та інші. Однак існують розбіжності у термінології та класифікації суб'єктів цієї галузі, що ускладнює їх управління.

Санаторно-курортні заклади в Україні описують свої послуги як медично-реабілітаційні, але умови ринкової економіки вимагають нових підходів до управління цією сферою. Це підкреслює важливість створення загальних підходів до класифікації та типізації суб'єктів санаторно-курортного підприємництва.

Для уніфікації тлумачення термінів у сфері санаторно-курортного бізнесу важливо встановити сталі позиції щодо формування та використання визначень "типологія" та "типізація". Таким чином, пропонується надати авторське уявлення щодо цих термінів. "Типологія" визначається як науковий метод, що ґрунтується на виявленні схожостей або відмінностей серед групи якісно однорідних соціально-економічних явищ. "Типізація" виступає як метод класифікації суб'єктів господарської діяльності, що базується на розгляді

класифікаційних ознак, що відображають особливості діяльності підприємства у конкретній сфері.

У законодавстві України, зокрема у Законі "Про курорти", встановлено, що санаторно-курортні заклади є установами охорони здоров'я, розташованими на територіях курортів, і надають громадянам медичні, профілактичні та реабілітаційні послуги, користуючись природними лікувальними ресурсами. Перелік таких закладів та їхніх спеціалізацій затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. В останній редакції Основ законодавства України про охорону здоров'я термін "лікувально-профілактична допомога" було замінено на "медична допомога" [18, с. 46].

Діяльність закладів охорони здоров'я, включаючи санаторно-курортні, передбачає надання медичних послуг (медичного обслуговування). У законі чітко визначено медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності та відпочинку, зобов'язуючи власників та керівників підприємств створювати здорові та безпечні умови для відпочинку та фізкультурно-оздоровчих занять, дотримуватися законодавства про охорону здоров'я і санітарно-гігієнічних норм, а також забезпечити можливість надання медичної допомоги особам, які відпочивають.

Загальною метою законодавчого регулювання сфери санаторно-курортного лікування є забезпечення належного здоров'я та відпочинку громадян, використовуючи природні лікувальні ресурси та надаючи доступні медичні послуги. Це вимагає чіткого визначення функцій санаторно-курортних закладів, створення сприятливих умов для відпочинку та оздоровлення, а також відповідності законодавчим нормам щодо медично-санітарного забезпечення. Необхідність уніфікації термінології та стандартизації підходів до класифікації суб'єктів цієї галузі сприятиме більш ефективному управлінню санаторно-курортними комплексами та покращенню якості медичного обслуговування та оздоровчих послуг.

1.2. Види та класифікація санаторно курортних комплексів

В Україні діяльність санаторно-курортних і оздоровчих підприємств регулюється кількома нормативно-правовими актами, включаючи Закон України "Про Курорти", Загальне положення про санаторно-курортний заклад, Національний стандарт України "Послуги туристичні, засоби розміщення" (ДСТУ 4527:2006), Господарський кодекс України та Закон України "Про Акціонерні товариства".

Згідно з цими актами існує кілька типів санаторно-курортних і оздоровчих підприємств, таких як санаторії, санаторії-профілакторії, пансіонати з лікуванням, пансіонати відпочинку, курортні готелі, будинки відпочинку, заклади 1-2 денного перебування, бази відпочинку та інші.

Всі ці підприємства можна розділити за функціональною ознакою на санаторно-курортні та оздоровчі. До санаторно-курортних належать санаторії, санаторії-профілакторії та пансіонати з лікуванням, які спеціалізуються на наданні лікувальних послуг і розміщуються на курортних або лікувально-оздоровчих територіях [42 ,с .47].

Оздоровчими є всі інші типи підприємств, які забезпечують умови для відпочинку і оздоровлення та зазвичай розташовані в межах курортів, рекреаційних або приміських зонах.

Ці підприємства поділяються на однопрофільні, які надають медичні послуги для споживачів з однаковими захворюваннями, і багатoproфільні, які мають два або більше спеціалізованих відділень.

Для лікування клієнтів з однаковими захворюваннями створюються спеціалізовані санаторно-курортні заклади вузького профілю. Спеціалізовані заклади обмежуються лише санаторіями, тоді як інші санаторно-курортні та оздоровчі підприємства, включаючи багатoproфільні санаторії, вважаються загальними.

Основний медичний профіль санаторно-курортного підприємства визначається центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я відповідно до наявності на його території лікувальних природних ресурсів.

Медичний профіль санаторіїв включає перелік захворювань, які підлягають лікуванню, реабілітації та профілактиці. Залежно від спеціалізації, існують санаторії для лікування різних захворювань, таких як серцево-судинні, неврологічні, захворювання органів дихання, травлення, опорно-рухової системи та інші.

Щодо періоду функціонування, санаторно-курортні та оздоровчі підприємства можуть бути цілорічними або сезонними. Цілорічні заклади надають послуги протягом більш ніж трьох місяців поза літнім курортним сезоном, у той час як сезонні заклади працюють лише під час літнього курортного сезону [32, с. 67].

Згідно з Господарським кодексом України, види підприємств, які можуть функціонувати в країні, залежать від форми власності і можуть включати такі:

- Приватні підприємства, засновані на приватній власності громадян або юридичних осіб.
- Підприємства з колективною власністю.
- Комунальні підприємства, що базуються на комунальній власності місцевої громади.
- Державні підприємства, утворені на державній власності.
- Підприємства, засновані на змішаній формі власності, які об'єднують майно різних власників.

Згідно з кодексом, підприємства мають право на власну ініціативу об'єднувати свою діяльність, включаючи виробничу та комерційну. Основні вимоги до цих об'єднань визначені у розділі 12 Господарського кодексу України. Правовий статус об'єднань підприємств, створених за рішенням уряду,

міністерств або інших державних органів, визначається нормативними актами відповідних органів [10, с. 11].

Крім того, в Україні можуть існувати інші види підприємств, передбачені законодавством. У таблиці 1.1 наведено визначення організаційно-правових форм, які також стосуються санаторно-курортних і оздоровчих підприємств.

Таблиця 1.1.

Структура організаційно-правових форм, передбачених законодавством України

Найменування ОПФ	Скорочена назва	Визначення
Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.		
Товариством з обмеженою відповідальністю	ТзОВ	Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів
Товариство з додатковою відповідальністю	ТДВ	Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників
Повне товариство	ПТ	Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені

		товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.
Акціонерні товариства	АТ	Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій. Відповідно до Закону «Про акціонерні товариства» в Україні не передбачено поділ АТ на ВАТ та ЗАТ. Реєструвати і вести свою діяльність акціонерні товариства будуть лише у вигляді публічних або приватних акціонерних товариств[11] *
Асоціація		Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.
Корпорація		Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.
Консорціум		Консорціум - тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники,

		централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом
Концерн		Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
Державні та комунальні господарські об'єднання		Державні та комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо)

З погляду юридичного та економічного статусу, можна розмежувати санаторно-курортні та оздоровчі заклади на дві основні категорії. Перша - це підприємства з повною економічною та правовою автономією, які мають статус юридичної особи. Друга категорія - це заклади, які не мають юридичного та економічного статусу окремої юридичної особи, а знаходяться у сфері управління органів виконавчої влади або підпорядковані іншим підприємствам, установам або організаціям [31, с. 57].

До першої категорії належать відомчі санаторно-курортні заклади, які опікуються органами виконавчої влади та обслуговують окремі соціальні групи населення за різними критеріями, такими як професійна спрямованість чи особливості здоров'я.

Наразі значна частка таких підприємств може бути підпорядкована Федерації профспілок України, Фонду соціального страхування України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству транспорту України та іншим державним відомствам.

Щодо характеру економічної діяльності, підприємства можна класифікувати як комерційні, які мають за мету отримання прибутку, та некомерційні, які пріоритетно спрямовані на надання суспільних медичних послуг і не мають прибуткової мети. До останніх належать санаторно-курортні і оздоровчі підприємства, які повністю фінансуються за рахунок державного чи місцевого бюджету або опікуються іншими юридичними особами.

Таблиця 1.2. надає узагальнену класифікацію санаторно-курортних і оздоровчих закладів за різними критеріями.

Таблиця 1.2.

Узагальнена класифікація санаторно-курортних підприємств за різними ознаками.

№	Класифікаційна ознака	Підвид
1	Профіль	Однопрофільні (монопрофільні). Багатопрофільні
2	Спеціалізація	Загальнотерапевтичні. Спеціалізовані (санаторії)
3	Основний профіль лікування (медичний профіль)	Органів кровообігу. Нервової системи. Органів дихання (нетуберкульозного характеру). Органів травлення. Органів опорно-рухової системи тощо
4	За типом	Санаторії. Санаторії-профілакторії. Пансіонати з лікуванням. Курортні готелі. Будинки та пансіонати відпочинку. Бази та інші заклади відпочинку. Заклади 1-2 денного перебування інші
5	За функцією	Лікувальні. Оздоровчі

6	Період функціонування	Цілорічні. Сезонні
7	Цільовий сегмент	Для дорослих. Для дорослих з дітьми. Для дітей
8	Місце розташування	Курортного типу (на території курорту). Некурортного типу (поза курорту)
9	Термін перебування	1-2 - денне. Тривале - 3 дні й більше. Тривале й 1-2 - денне
10	Форма власності	Приватне підприємство. Підприємство колективної власності. Комунальне підприємство. Державне підприємство. Змішаної форми власності
11	Мета та характер комерційної діяльності	Комерційні (прибуткові) Некомерційні (не прибуткові)
12	Залежно від способу утворення (заснування) та способу формування статутного капіталу	Унітарні. Корпоративне
13	Організаційно-правова форма	Акціонерне товариство. Товариством з обмеженою відповідальністю. Товариством з додатковою відповідальністю. Повне товариство. Командитне товариство
14	Правовий та економічний статус	З повною правовою та економічною самостійністю. Дочірні підприємства. Філіали. Представництва. Відокремлені підрозділи

15	Організаційно-правова форма об'єднань	Асоціації. Корпорації. Консорціуми. Концерни та інші об'єднання
16	Відомче підпорядкування (у складі відомств)	Системи профспілок. Міністерства охорони здоров'я України. «Сільгоспоздоровниці». Міністерства внутрішніх справ України. Міністерства транспорту України. Міністерства оборони України. Фонду соціального страхування України Державного управління справами та ін.

Отже, запропонована система класифікації має практичне застосування, оскільки допомагає розкрити структуру санаторно-курортних і оздоровчих послуг, з'ясувати попит на них, встановлювати конкретні цілі, а також вирішувати організаційні та управлінські аспекти функціонування таких підприємств.

1.3. Моделі та стратегії розвитку санаторно-курортних комплексів

Систему санаторно-курортних комплексів у соціально орієнтованій сфері охорони здоров'я розглянуто з точки зору їх ролі в індустрії здоров'я. Головну складову санаторно-курортних комплексів становлять суб'єкти господарювання, що надають послуги, спрямовані на збереження та відновлення рекреаційного потенціалу людини.

Характеристику суб'єктів санаторно-курортної діяльності можна подати через такі ключові аспекти:

1. Орієнтація: їх діяльність спрямована як на лікування, так і на відпочинок населення.
2. Приналежність: вони належать до галузі медицини і туризму.
3. Соціально-економічний вплив: їх робота призначена як для запобігання втратам людського капіталу, так і для збільшення доходів державного бюджету.
4. Взаємозв'язок з іншими галузями: вони впливають на розвиток будівництва, фінансових послуг, харчування та інші галузі через прямий та індукований ефекти.
5. Глобальна роль: сприяють визнанню України у світовому рекреаційному процесі та культурно-історичному розвитку [28, с. 54].
6. Підпорядкування: вони підпорядковані як Міністерству охорони здоров'я, так і Міністерству економічного розвитку та торгівлі України.

Результати аналізу нормативно-правових актів, подані у таблиці 1, свідчать про різноманітність визначення типів суб'єктів, що надають санаторно-курортні послуги. Наприклад, Закон України "Про курорти" визначає такими суб'єктами санаторно-курортні заклади, розташовані на територіях курортів.

Таблиця 1.3.

Виокремлення суб'єктів продукування санаторно-курортних послуг у
нормативно-правових актах України

Назви суб'єктів	Нормативно-правовий акт, джерело	Сутнісна характеристика / типи суб'єктів
Санаторнокурортні заклади	Закон України «Про курорти»,	Заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів

	Постанова Кабінету Міністрів України,	Заклади охорони здоров'я, що забезпечують надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів із застосуванням методів санаторно-курортного лікування
	Наказ Міністерства охорони здоров'я України,	Бальнеологічні лікарні, грязелікарні (у т.ч. дитячі), курортні поліклініки, дитячі оздоровчі центри, міжнародні дитячі медичні центри, санаторії (у т.ч. дитячі, однопрофільні, багатoproфільні, спеціалізовані), санаторії для дітей з батьками, санаторії-профілакторії
Курортнорекреаційні заклади	Постанова Кабінету Міністрів України,	Санаторії, пансіонати з лікуванням, пансіонати, будинки відпочинку, дитячі оздоровчі табори, туристичні готелі, кемпінги і турбази
Спеціалізовані засоби розміщування	Наказ Держкомстату України,	Санаторії, пансіонати з лікуванням, дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії (дитячі центри), санаторіїпрофілакторії, бальнеологічні, грязе-, бальнеогрязелікарні, будинки/пансіонати/бази відпочинку, оздоровчі заклади 1– 2-денного перебування, інші заклади відпочинку (крім турбаз))
	ДСТУ 4268:2003,	Лікувальні та оздоровчі заклади (санаторії, будинки реабілітації, оздоровчі ферми тощо)
Колективні засоби розміщення	ДСТУ 4527:2006,	Бази відпочинку, будинки відпочинку, дитячі табори, курортні готелі, пансіонати, профілакторії, санаторії
Підприємства для відпочинку та оздоровлення	Основи законодавства України про охорону здоров'я,	Будинки відпочинку, пансіонати, туристські бази, інші підприємства, установи і організації, діяльність яких пов'язана з організацією відпочинку населення

Натомість у розглянутій Постанові Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 р. № 805 не йдеться про місцеположення, а про використання природних ресурсів курортів (лікувальні грязі, озокерит, мінеральні та термальні води, ропа лиманів та озер, природні комплекси з благотворними для лікування умовами і т.д.), а також застосування фізкультурної, дієто-, фізіотерапії та інших методів санаторно-курортного лікування. Обидва документи вказують, що перелік та спеціалізація санаторно-курортних закладів України затверджуються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я. Наказом МОЗ України від 28 жовтня 2002 р. № 385 до санаторно-курортних закладів віднесено бальнеологічні лікарні та грязелікарні, дитячі оздоровчі центри, курортні поліклініки, міжнародні дитячі медичні центри, санаторії, санаторії-профілакторії [40, с. 65].

Згідно з оновленим законодавством України про охорону здоров'я, суб'єкти, які надають санаторно-курортні послуги, класифікуються як підприємства для відпочинку та оздоровлення. Тут термін "лікувально-профілактична допомога" замінено на "медична", а надання медичних послуг розглядається як необхідна передумова діяльності санаторно-курортних закладів.

У статистичному бюлетені "Колективні засоби розміщення" виділено "Спеціалізовані засоби розміщення", де інформація подається за десятьма категоріями (1 – санаторії; 2 – дитячі санаторії; 3 – пансіонати з лікуванням; 4 – дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри; 5 – санаторії-профілакторії; 6 – бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (в тому числі дитячі); 7 – будинки відпочинку; 8 – пансіонати відпочинку; 9 – бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз); 10 – оздоровчі заклади 1–2 денного перебування).

Стандарт ДСТУ 4527:2006 не виокремлює спеціалізовані засоби розміщення, а використовує термін "засоби розміщення", представляючи загальний перелік за тридцять однією категорією. Однак стандарт ДСТУ

4268:2003 використовує термін "засоби розміщування", виокремлюючи підгрупу спеціалізованих засобів у складі колективних засобів, а також відносить лікувальні та оздоровчі заклади до типу "оздоровчі засоби розміщування".

У цьому дослідженні аналізується діяльність санаторіїв на регіональному рівні України, застосовуючи метод кластерного аналізу. Методологічні засади використання цього інструментарію та результати його практичного використання на прикладі суб'єктів туристичного бізнесу регіонів України описано у монографії "Стратегічні напрями розвитку рекреації у туристичній діяльності та її вплив на соціально-економічний стан західного регіону України". Початковий етап кластерного аналізу передбачає формування вхідного масиву даних [19, с 32].

На основі аналізу даних статистичного бюлетеня "Колективні засоби розміщення" за 2023 рік було створено систему показників-стимуляторів, що об'єднані у п'ять блоків (таблиця 1.5.).

Таблиця 1.5.

Система показників аналізування діяльності санаторіїв у регіонах України

Підсистеми показників	Показники	Од. виміру
1. Інфраструктури	чисельність	од.
	загальна площа	м. кв
	кількість ліжок (місць)	од
2. Трудового потенціалу	кількість штатних працівників	осіб
	кількість лікарів	осіб
	кількість середнього медичного персоналу	осіб
3. Господарської діяльності	доходи від наданих послуг	тис. грн

	обслуговано приїжджих	осіб
	використання місткості	%
	кількість проведених ліжко-днів	од.
4. Соціальної ролі	обслуговано постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС	осіб
	обслуговано дітей	осіб
5. Зовнішньоекономічної ролі	обслуговано іноземців	осіб
	фактично проведені ліжко-дні іноземцями	од.

Внаслідок стандартизації вивченої системи показників за середнім квадратичним відхиленням була отримана матриця розміром 25×14 нормованих значень спостережень. На основі цих значень було розраховано евклідову відстань від кожного регіону до центру, яка ми розглядаємо як інтегральну оцінку розвитку регіонального ринку послуг санаторіїв.

На графіку 1 представлено ранжування регіонів України в порядку спадання за результатами інтегрального оцінювання розвитку ринку послуг санаторіїв (Львівська область – С_12; Одеська область – С_14; Запорізька область – С_7; Херсонська область – С_20; Вінницька область – С_1; Дніпропетровська область – С_3; Полтавська область – С_15; Луганська область – С_11; Закарпатська область – С_6; Київська область – С_9; Кіровоградська область – С_10; Харківська область – С_19; Миколаївська область – С_13; Хмельницька область – С_21; Черкаська область – С_22; Чернівецька область – С_23; Івано-Франківська область – С_8; Тернопільська область – С_18; Волинська область – С_2; Донецька область – С_4; Рівненська область – С_16; Житомирська область – С_5; Сумська область – С_17; Чернігівська область – С_24; м. Київ – С_25).

Також на цьому графіку показано середні нормовані значення для кожної підсистеми показників у різних регіонах.

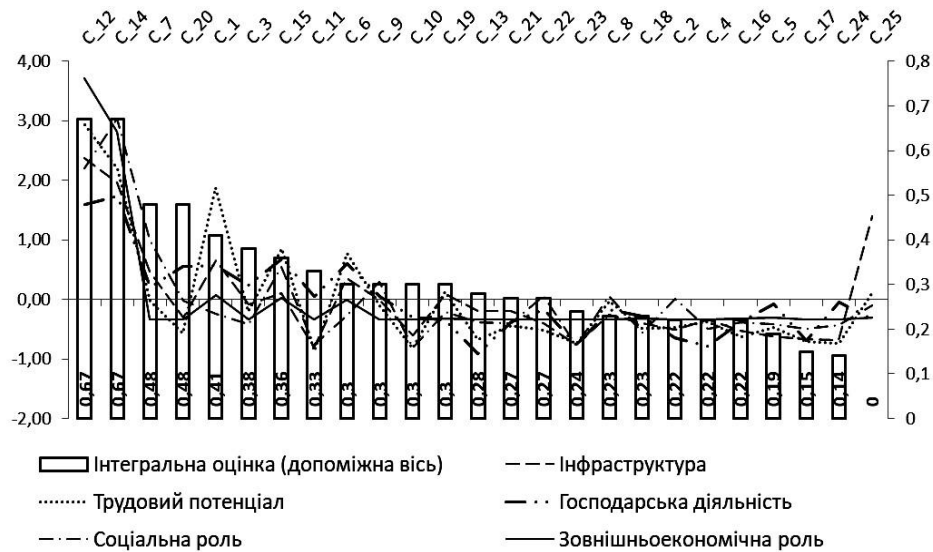
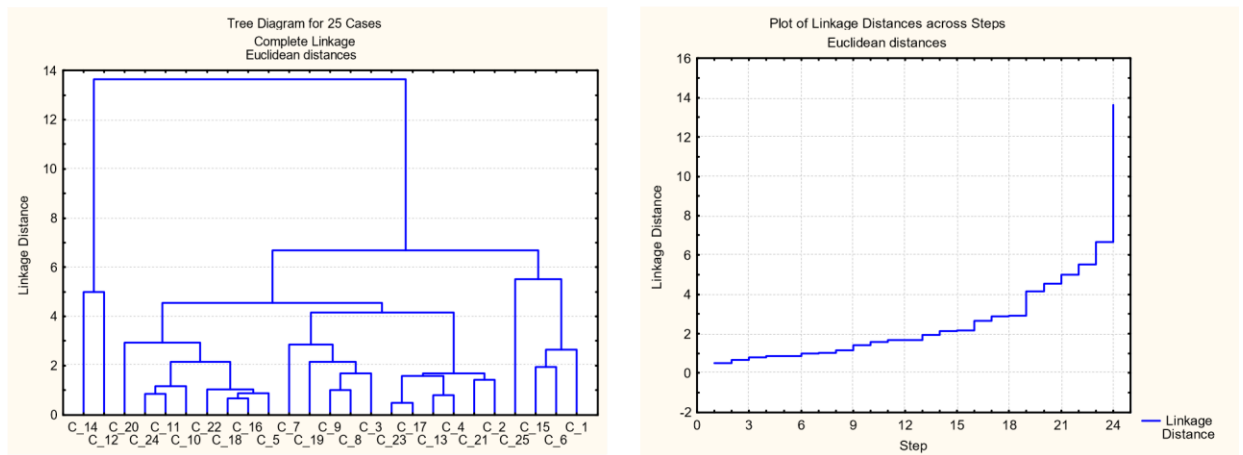

Рис. 1.1. Осереднені нормовані значення за блоками показників та інтегральні оцінки розвитку ринку послуг санаторіїв у регіонах України, 2023 р.

Застосування комп'ютерної програми Statistica дозволило наочно представити склад та кількість кластерів (рис. 2).

а – дендрограма

б – графік об'єднання регіонів

Рис.1. 2. Результати кластерного аналізу розвитку ринку послуг санаторіїв в регіонах України, 2023 р.

Дані на рисунку 1.2 показують, що починаючи з 19-го кроку, починається групування різних об'єктів. Тому має сенс виділити шість кластерів ($25 - 19 = 6$).

Перший кластер включає дві області (Львівська і Одеська). Розмір кластерів зростає зі збільшенням їхнього порядкового номера (див. таблицю 3). При цьому, якщо на другий і третій кластер припадає 4,0% і 12,0% регіонів країни відповідно, то частка двох останніх кластерів становить 60% [40 ,с .83].

Таблиця 1.6.

Розподіл регіонів України по кластерах за рівнем розвитку ринку послуг санаторіїв, 2023 р.

Номери кластерів	Кількість регіонів у кластері	Регіони України
1	2	Львівська обл., Одеська обл.
2	1	м. Київ
3	3	Вінницька обл., Закарпатська обл., Полтавська обл.
4	4	Запорізька обл., Івано-Франківська обл., Київська обл., Харківська обл.
5	7	Волинська обл., Миколаївська обл., Рівненська обл., Сумська обл., Хмельницька обл., Чернівецька обл.
6	8	Дніпропетровська обл., Житомирська обл., Кіровоградська обл., Луганська обл., Тернопільська обл., Черкаська обл., Чернігівська обл.

Оцифрувавши отримані кластери порядковими рангами, визначено середній порядковий ранг регіонального розвитку ринку послуг санаторіїв:

$(6 \times 2 + 5 \times 1 + 4 \times 3 + 3 \times 4 + 2 \times 7 + 1 \times 8) / 25 = 2,25$. Середній центрований ранг у цьому випадку становить:

$$2,25 - \frac{1+6}{2} = -0,98.$$

Від’ємне значення середнього центрованого рангу свідчить про те, що загальна оцінка регіонального розвитку ринку послуг санаторіїв України у 2016 році в цілому є негативною.

Для оцінки асиметрії регіонального розвитку ринку послуг санаторіїв був розрахований квадратичний коефіцієнт варіації. Його значення перевищує критичний рівень лише за коефіцієнтом використання місткості санаторіїв (25,3%). Для трьох показників - кількість санаторіїв, кількість дітей у віці 0-17 років, які перебували у санаторіях, та середньооблікова кількість штатних працівників у санаторіях - варіація лежить від 72,5% до 97,9%. За іншими показниками варіація є ще більш значною. Це свідчить про те, що регіони України за індивідуальними показниками розвитку ринку послуг санаторіїв є неоднорідними, а середні значення цих показників для всієї країни є нетиповими. Таким чином, використання середніх значень для характеристики типового регіонального розвитку ринку санаторних послуг є неправильним [24, с. 65].

Аналізуючи територіальну нерівномірність показників інфраструктури, можна зауважити, що відставання Львівської та Одеської областей за окремими показниками (кількість - 13,6% та 10,0%; загальна площа - 11,5% та 9,9%; кількість ліжок (місць) - 16,8% та 17,7% відповідно) пояснюється наявністю розвиненої мережі санаторіїв в усталених рекреаційних зонах. Наприклад, природні ресурси, такі як клімат, мінеральні води, лікувальні грязі і т.д., у поєднанні з морським купанням, сонцелікуванням, дієтотерапією та іншими заходами, є визначальними для лікувально-профілактичної роботи санаторіїв. Натомість, м. Київ, хоча і має значення показників кількості і місткості санаторіїв на рівні 3,6%, тут сконцентровано 37,5% від загальної площі цих закладів країни і 17,4% - від загальної житлової площі. Проте, частка м. Києва за показниками, що характеризують трудовий потенціал, господарську діяльність і соціальну роль, знаходиться на рівні від 3,2% (обслуговування дітей) до 5,0% (кількість лікарів), і від 0,2% (фактично проведені ліжко-дні іноземцями) до 0,3%

(обслуговування іноземців) за показниками, пов'язаними із наданням послуг іноземцям. Отже, характерною особливістю для столиці є концентрація надмірно великих за площею санаторіїв, спрямованих на обслуговування вузького кола осіб, переважно дорослого населення.

Під час аналізу діяльності санаторіїв у регіонах України було виявлено, що чинники її активізації визначаються передусім природно-рекреаційним потенціалом територій. Застосування статистичного інструментарію дозволило виділити шість кластерів за рівнем розвитку ринку санаторних послуг: I - Львівська і Одеська обл., II - м. Київ; III - Вінницька, Закарпатська, Полтавська обл., IV - Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Харківська обл.; V - Волинська, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька обл.; VI - Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Черкаська, Чернігівська. В цілому на регіональному рівні ринок послуг санаторіїв характеризується диспропорційністю, асиметрією та неоднорідністю [32 ,с. 54].

Загальний аналіз регіонального ринку послуг санаторіїв в Україні підтверджує складну та неоднорідну природу його розвитку. Розгляд різних аспектів, таких як інфраструктура, територіальна різноманітність, соціально-економічні та медичні аспекти, показує, що кожен регіон має свої унікальні особливості та виклики. Потенціал санаторно-курортної галузі базується на природних ресурсах, але його розвиток вимагає комплексного підходу, який враховуватиме різноманітні потреби населення, сприятиме ефективному використанню ресурсів та забезпечить високий стандарт якості надання послуг. Таким чином, для стабілізації та розвитку санаторно-курортної галузі необхідна системна стратегія, яка враховуватиме всі аспекти та сприятиме підвищенню якості та доступності медичних та відпочинкових послуг для населення.

Висновки до розділу 1

Таким чином, у процесі дослідження було встановлено, що санаторно-курортні комплекси є важливими елементами системи охорони здоров'я, які забезпечують широкий спектр послуг з оздоровлення, лікування та профілактики. Аналіз наукової літератури дозволив уточнити поняття санаторно-курортних комплексів, визначивши їх як багатофункціональні заклади, які поєднують медичні, профілактичні та реабілітаційні послуги з метою поліпшення здоров'я пацієнтів.

Види та класифікація санаторно-курортних комплексів базуються на різних критеріях, таких як профіль лікування, природно-кліматичні умови, сезонність функціонування та категорії обслуговування. Види комплексів можуть включати бальнеологічні, грязьові, кліматичні та комбіновані санаторії. Класифікація ж дозволяє чітко розмежувати різні типи закладів, що сприяє кращій організації їх роботи та підвищенню ефективності надання послуг.

Дослідження моделей та стратегій розвитку санаторно-курортних комплексів показало, що для їх успішного функціонування необхідно враховувати сучасні тенденції у сфері охорони здоров'я та туризму. Основними моделями розвитку є інноваційна, яка включає впровадження новітніх медичних технологій та підходів до лікування, і туристично-орієнтована, яка акцентує увагу на залученні туристів та створенні комфортних умов для відпочинку. Стратегії розвитку повинні бути спрямовані на підвищення якості послуг, розширення спектра лікувальних процедур, покращення матеріально-технічної бази та підвищення кваліфікації персоналу.

Таким чином, комплексний підхід до вивчення теоретичних аспектів санаторно-курортних комплексів дозволяє глибше зрозуміти їх значення у сучасній системі охорони здоров'я, а також окреслити напрямки їх подальшого розвитку для забезпечення високої якості медичних та оздоровчих послуг.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВСТЕЙ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Статистичний аналіз санаторно-курортних комплексів в Україні

Розвиток сфери санаторно-курортного відпочинку в Україні став одним з головних пріоритетів у туристично-рекреаційній сфері. Проте в останні роки спостерігається тенденція до зменшення кількості санаторно-курортних закладів, переважно через нестабільну фінансову ситуацію на внутрішньому ринку. У 2014 році втратили активність санаторно-курортні заклади, особливо на території, що опинилася під окупацією, як АР Крим. Подібні проблеми також виникли у Донецькій та Луганській областях через військові дії та окупацію територій, що спричинило припинення роботи значної кількості оздоровчих закладів [9, с. 74].

Для того, щоб мати можливість не лише порівняти регіональні відмінності у розвитку санаторно-курортного сектору за певний період часу, але й проаналізувати його тенденції протягом певного часового проміжку (2020–2023 роки), запропоновано використовувати індексний метод. Ми пропонуємо розраховувати індекси окремих показників розвитку санаторно-курортного господарства за методикою, розробленою А. Голодом, за такою формулою:

$$I = \frac{x_n - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}},$$

де x_n – конкретне значення показника визначається як мінімальне значення ($x_{\min}$) і максимальне значення ($x_{\max}$) у наборі даних. Для оцінки загального рівня розвитку санаторно-курортного сектору в кожному регіоні використовувався сумарний індекс, що складався з суми чотирьох окремих індексів для кожного з регіонів.

Рис. 2.1. Сумарний індекс розвитку санаторно-курортного господарства регіонів України

Таблиця 2.1.

Сумарні індекси розвитку санаторно-курортного господарства в регіонах України у 2021 та 2023 роках

Регіон	2021 рік	2023рік	Різниця індексів у 2021–2023 роках
Вінницька	0,80	0,95	0,15
Волинська	0,60	0,76	0,16
Дніпропетровська	2,19	2,49	0,30
Донецька	1,20	0,62	0,42
Житомирська	0,16	0,20	0,04
Закарпатська	1,08	1,32	0,24

Запорізька	2,42	0,30	0,38
Івано-Франківська	0,37	0,57	0,20
Київська	0,94	0,91	-0,03
Кіровоградська	0,20	0,18	-0,02
Луганська	0,01	0,01	0,00
Львівська	2,50	2,66	0,16
Миколаївська	1,66	1,84	0,18
Одеська	3,20	2,66	-0,54
Полтавська	0,80	1,03	0,23
Рівненська	0,22	0,21	-0,01
Сумська	0,22	0,21	-0,01
Тернопільська	0,12	0,08	-0,04
Харківська	1,01	1,10	0,09
Херсонська	1,93	0,3	0,52
Хмельницька	0,20	0,22	0,02
Черкаська	0,47	0,55	0,08
Чернівецька	0,01	0,03	0,02
Чернігівська	0,20	0,21	0,01
м. Київ	1,01	0,60	-0,41

Аналізуючи результати обчислень, можна зробити висновок, що у 2021 році найвищі значення сумарного індексу розвитку санаторно-курортного господарства спостерігалися у Львівській та Одеській областях, що можна пояснити наявністю значних природних лікувальних ресурсів в цих регіонах. Другу за рівнем розвитку групу складала Дніпропетровська, Запорізька, та

Миколаївська області. Найнижчі показники спостерігалися в Луганській та Чернівецькій областях.

У 2023 році ситуація трохи змінилася. Найвищі значення сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства зафіксовані у Львівській та Одеській областях. Дещо нижчі показники виявилися у Дніпропетровській, та Миколаївській областях. Мінімальні значення сумарних індексів залишилися в тих же регіонах, що й у 2021 році [22, с. 85].

З метою узагальнення регіональних відмінностей, була створена картосхема сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства у 2023 році.

Видно, що найбільш прогресивні тенденції розвитку санаторно-курортного господарства у період з 2021 по 2023 роки спостерігалися, головним чином, у регіонах з високим природним рекреаційно-туристичним потенціалом, таких як приморські та гірські.

Порівняльний аналіз сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства в регіонах у 2021 та 2023 роках свідчить про їхню неоднорідність. Найбільше зростання індексів було зафіксоване у Донецькій та Кмдscmrsg областях, тоді як деякі інші регіони, зокрема Одеська, Кіровоградська, Тернопільська, Рівненська, Сумська, Київська області та м. Київ, показали зниження відповідних показників.

Загалом спостерігається позитивна динаміка у розвитку санаторно-курортного господарства більшості регіонів України протягом вказаного періоду. Це свідчить як про стабілізацію ситуації на ринку рекреаційно-оздоровчих та туристичних послуг, так і про збереження попиту на лікувально-оздоровчі послуги українських курортів.

Результати нашого аналізу показують, що санаторно-курортне господарство у більшості регіонів України демонструє прогресивні тенденції, що можуть стати ключовим напрямком їхнього соціально-економічного розвитку. У

той же час, санаторно-курортні заклади стикаються з рядом проблем, які негативно впливають на економічний розвиток регіонів. Ефективний розвиток санаторно-курортного господарства передбачає раціональне використання природних лікувальних ресурсів. З цією метою, на основі подальших досліджень, доцільно розробити різноманітні заходи для оптимізації розвитку санаторно-курортного господарства в різних регіонах України [31, с. 58].

На офіційному сайті Державної служби статистики України, у розділі "Статистична інформація", надаються дані про діяльність санаторно-курортних і оздоровчих закладів у п'яти типах. Ці дані об'єднують інформацію про санаторії та пансіонати з лікуванням, а також бази та інші заклади відпочинку, оздоровчі заклади для короткострокового перебування (1-2 дні). Додатково наводяться дані про дитячі заклади оздоровлення та відпочинку.

Таблиця 2.2.

Типологія та кількість суб'єктів продукування санаторно-курортних і оздоровчих послуг за даними Державної служби статистики України у 2022-2023 рр.

Спеціалізовані засоби розміщування			Санаторно-курортні і оздоровчі заклади				
Публікації/					Статистична інформація/		
Економічна статистика/			Багатогалузева статистична інформація /Комплексна статистика/ Статистичний щорічник України	2015	Економічна статистика/ Економічна діяльність/ Туризм	2022	2023
Економічна діяльність/ /Статистичний бюлетень «Колективні засоби розміщування в Україні»	2022	2023					
1. Санаторії	184	172	1. Санаторії	295		309	291
2. Дитячі санаторії	111	107	у т. ч. дитячі	111			

3. Пансіонати з лікуванням	14	12	2. Пансіонати з лікуванням	14	1. Санаторії та пансіонати з лікуванням		
4. Санаторії-профілакторії	79	63	3. Санаторії-профілакторії	79	2. Санаторії-профілакторії	79	63
5. Будинки відпочинку	12	11	4. Будинки і пансіонати відпочинку	76	3. Будинки і пансіонати відпочинку	76	73
6. Пансіонати відпочинку	64	62					
7. Дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	14	17	5. Бази та інші заклади відпочинку	1388	4. Бази та інші заклади відпочинку	1399	1295
8. Бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (включаючи дитячі)	3	3					
9. Бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)	1371	1265					
10. Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	11	10	6. Заклади 1-2 денного перебування	11			
-	-	-	-	-	5. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	9743	9669
Усього	1863	1772	Усього	1863	Усього	11606	11391

На підставі даних, представлених у бюлетені "Колективні засоби розміщення", були виокремлені основні характеристики, які впливають на прибуток санаторно-курортного комплексу в різних регіонах України. Початкову таблицю показників (Y - доходи від наданих послуг санаторно-курортного комплексу, у тисячах гривень; x_1 - кількість ночувок в санаторно-курортному комплексі, ліжкодні; x_2 - фактичні витрати на один день перебування в санаторно-курортному комплексі в середньому за рік, у гривнях; x_3 - частка лікарів серед працівників) було складено шляхом агрегування даних фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб [24, с. 85].

Аналіз варіативності обраних показників показав, що лише у витратах на послуги санаторно-курортного комплексу за день квадратичний коефіцієнт варіації (22,2%) не перевищує критичного рівня (33,0%). Для показників Y , x_2 та x_3 значення квадратичного коефіцієнта варіації знаходиться в діапазоні від 34,5% до 117,8%. Це свідчить про нерівномірність на регіональних ринках санаторно-курортних та оздоровчих послуг.

Таблиця 2.3.

Вихідні дані кореляційно-регресійного аналізу доходів санаторно-курортний комплекс від значущих чинників за статистичними даними 2023 р.

Регіони України	Показники			
	Y	x_1	x_2	x_3
Вінницька	247 328,4	827 821	412,1	0,097
Волинська	39 013,8	244 253	239,7	0,034
Дніпропетровська	116 596,6	1 082 385	254,7	0,039
Донецька	102 755,1	745 668	226,5	0,035
Житомирська	42 410,9	252 526	274,4	0,058
Закарпатська	338 586,7	748 081	424,9	0,057
Запорізька	357 186,7	1 696 273	256,4	0,037
Івано-Франківська	43 543,4	514 583	241,1	0,048

Регіони України	Показники			
	Y	x ₁	x ₂	x ₃
Київська	75 488,0	667 384	276,4	0,050
Кіровоградська	14 800,1	123 608	267,6	0,040
Львівська	570 707,1	1 654 299	362,9	0,071
Миколаївська	145 138,7	878 583	187,9	0,030
Одеська	495 444,1	2 803 591	261,6	0,059
Полтавська	230 852,8	778 180	360,3	0,069
Рівненська	37 192,4	203 661	247,8	0,043
Сумська	17 964,9	153 138	225,1	0,052
Тернопільська	18 045,2	143 638	278,2	0,058
Харківська	81 800,3	541 728	272,9	0,061
Хмельницька	18 825,3	210 331	303,1	0,058
Черкаська	22 584,5	255 048	229,4	0,038
Чернівецька	4 371,2	78 591	242,2	0,052
Чернігівська	4 587,6	103 064	225,8	0,036
м. Київ	84 606,0	452 945	370,5	0,090

Позитивні значення парних коефіцієнтів кореляції Пірсона між доходом від наданих послуг санаторно-курортного комплексу та усіма розглянутими показниками ($x_1 - 0,887$; $x_2 - 0,432$; $x_3 - 0,248$) свідчать про прямолінійні залежності. Тільки для показника x_1 спостерігається висока точність апроксимації у формі однофакторної лінійної моделі. Коефіцієнти регресії у відповідних моделях складають -8663,1; -175687; 20901. Вони вказують на те, наскільки тисяч гривень зростатимуть доходи від послуг санаторно-курортного комплексу при кожній додатковій одиниці виміру показників x_1 , x_2 та x_3 .

Множинний регресійний аналіз залежності доходів санаторно-курортного комплексу від факторів, наведених у Таблиці 2.4., привів до побудови наступної лінійної залежності (1):

$$Y = 0,84 \cdot x_1 + 0,52 \cdot x_2 - 0,25 \cdot x_3 - 260916$$

Виправлений багатфакторний коефіцієнт детермінації моделі $R^2 = 0,895$, що свідчить про високу ступінь лінійного зв'язку між досліджуваними факторами. Фактичне значення критерію Фішера $F(3,21) = 69,05$ значно перевищує його критичне значення $F_{0,99}(3,21) = 4,87$, що свідчить про статистичну значущість багатфакторного лінійного кореляційного зв'язку між досліджуваними ознаками з ймовірністю 99%. Показник вірогідності індексу кореляції $R = 0,953$ даної моделі рівний $4,8 \times 10^{-11}$, що значно менше 0,01.

Крім того, значення показників вірогідності впливу аналізованих факторів на дохід від наданих послуг санаторно-курортного комплексу також є статистично значущими: для x_1 , x_2 та вільного члена регресії значення p не перевищує 0,01; для x_3 – $p = 0,039$ [40 ,с .62].

Аналіз залишкових величин багатфакторної моделі показав, що $e_{\min} = -105194$ тис. грн, $e_{\max} = 155343$ тис. грн, а медіанне значення залишку становить -1099 тис. грн. Розподіл залишкових величин моделі (1) представлений на рисунку 1. Зауважується, що характер цього розподілу відповідає нормальному.

Отже, вищенаведені статистичні параметри лінійної багатфакторної моделі, що визначає залежність доходу регіональних санаторно-курортних комплексів від трьох ключових факторів, підтверджують можливість її практичного використання в аналізі.

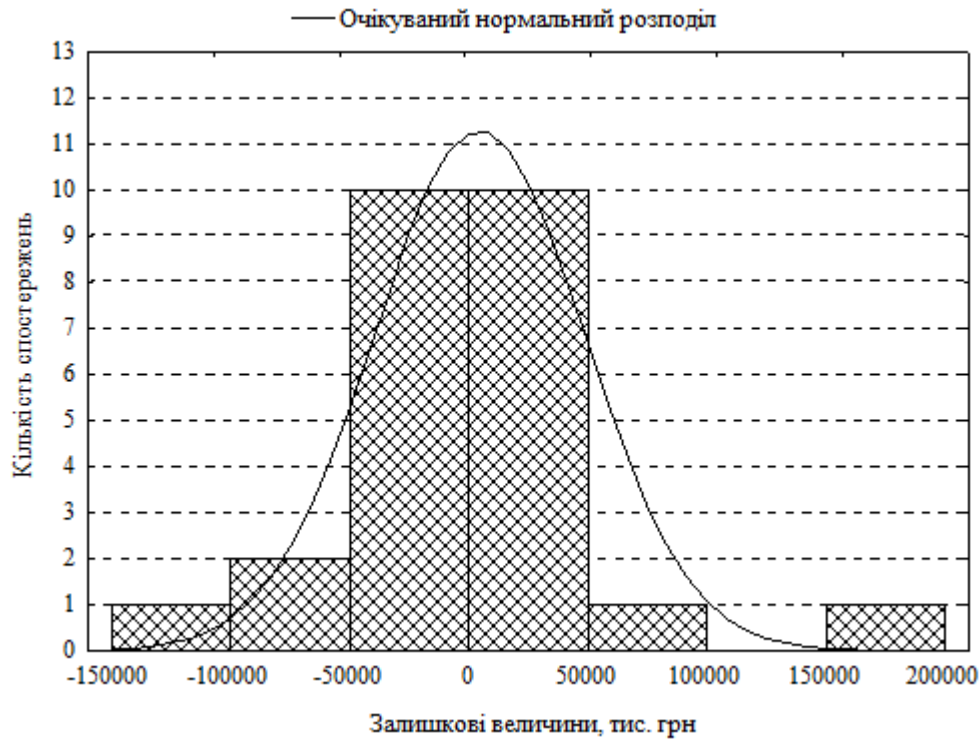

Рис. 2.2. Розподіл залишкових величин лінійної багатофакторної моделі залежності доходу санаторно-курортний комплекс

Для кластерного аналізу було розширено досліджувану систему показників, включивши дані про кількість санаторно-курортних комплексів, кількість розміщених осіб, середню кількість штатних працівників, загальну та житлову площі санаторно-курортних комплексів, а також їх середню місткість.

Таблиця 2.4.

Вихідні стандартизовані дані для проведення кластерного аналізу розвитку санаторно-курортний комплекс в Україні за 2023 р.

Регіони України	Доходи від наданих послуг	Кількість санаторно-курортний комплекс	Кількість розміщених осіб	Кількість ночівель проведених у санаторно-курортний комплекс	Витрати на один день перебування	Загальна площа санаторно-курортний комплекс
-----------------	---------------------------	--	---------------------------	--	----------------------------------	---

Вінницька	0,698	-0,571	-0,140	0,269	2,191	0,339
Волинська	-0,605	0,083	-0,470	-0,638	-0,613	-0,546
Дніпропетровська	-0,119	0,551	2,180	0,665	-0,369	-0,223
Донецька	-0,206	0,130	-0,146	0,141	-0,826	0,052
Житомирська	-0,584	-0,653	-0,685	-0,625	-0,048	-0,680
Закарпатська	1,269	-0,279	0,068	0,145	2,399	-0,393
Запорізька	-1,386	-2,257	-2,167	-1,619	-0,341	-0,639
Івано-Франківська	-0,576	-0,454	-0,352	-0,218	-0,589	-0,546
Київська	-0,377	-0,080	-0,225	0,020	-0,016	-0,048
Кіровоградська	-0,756	-0,548	-0,711	-0,826	-0,159	-0,246
Луганська	-0,765	-0,735	-0,799	-0,882	-0,154	-0,705
Львівська	2,721	-0,151	0,753	1,554	1,390	0,691
Миколаївська	0,059	1,381	0,876	0,348	-1,455	0,250
Одеська	2,251	3,298	2,593	3,340	-0,256	1,696
Полтавська	0,595	-0,419	0,016	0,192	1,349	-0,419
Рівненська	-0,616	-0,653	-0,675	-0,701	-0,481	-0,572
Сумська	-0,736	-0,571	-0,712	-0,780	-0,849	-0,568
Тернопільська	-0,736	-0,677	-0,763	-0,794	0,014	-0,633
Харківська	-0,337	-0,057	-0,333	-0,176	-0,073	-0,373
Херсонська	-0,834	-0,925	-0,677	-0,725	-0,855	-0,868
Хмельницька	-0,731	-0,606	-0,689	-0,691	0,419	-0,611
Черкаська	-0,708	-0,291	-0,584	-0,621	-0,780	-0,440
Чернівецька	-0,822	-0,723	-0,844	-0,896	-0,572	-0,704
Чернігівська	-0,820	-0,595	-0,793	-0,858	-0,839	-0,652
м. Київ	-0,320	-0,560	-0,409	-0,314	1,514	3,825

На Рисунку 2.4. надано візуалізацію об'єднань санаторно-курортних комплексів регіонів України, представлену за Евклідовою відстанню. За допомогою методу Варда виділено шість кластерів. Перший кластер включає чотири регіони: Донецьку (C_4), Івано-Франківську (C_8), Київську (C_9) та

Харківську (С_19) області. Другий кластер включає Житомирську (С_5), Рівненську (С_16), Тернопільську (С_18) та Чернівецьку (С_23) області. Третій кластер є найменшим за обсягом і включає лише санаторно-курортний комплекс Кіровоградської (С_10), Луганської (С_11) та Хмельницької (С_21) областей. Санаторно-курортні комплекси Волинської (С_2), Сумської (С_17), Черкаської (С_22) та Чернігівської (С_24) областей увійшли до складу четвертого кластеру. П'ята група сформована регіональними санаторно-курортними комплексами Дніпропетровської (С_3), Запорізької (С_7), Миколаївської (С_13), Одеської (С_14) та Херсонської (С_20) областей [23 ,с. 85].

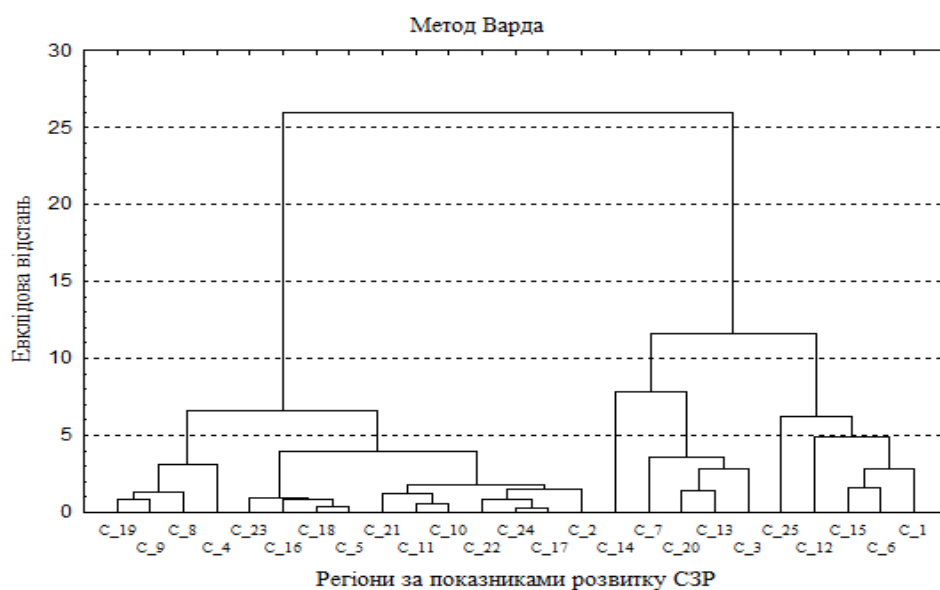

Рис. 2.5. Вертикальна дендрограма кластерного аналізу розвитку санаторно-курортний комплекс в регіонах України за даними 2023 р.

Останній, шостий кластер, включає санаторно-курортні комплекси Вінницької (С_1), Закарпатської (С_6), Львівської (С_12), Полтавської (С_15) областей, а також санаторно-курортний комплекс міста Києва (С_25). Фактично, до цієї групи увійшли регіони з найбільш розвиненими санаторно-курортними комплексами.

Аналіз динаміки кількості та місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів України за період 2005-2016 років показує спадну тенденцію за всіма

досліджуваними показниками. Параметр тренду a_1 , який визначає середньорічну абсолютну зміну за період, є від'ємним у всіх моделях (див. Таблиця 4). Високі значення коефіцієнта детермінації та обчисленого F-критерію, який перевищує його критичне значення при рівні значущості $p = 0,05$, підтверджують адекватність динамічних моделей [30, с. 65].

Звуження мережі санаторно-курортних закладів продовжується і після анексії Криму та окупації частин Донецької та Луганської областей. Протягом останніх трьох років спостерігаються подальші втрати: темпи зменшення кількості закладів коливаються від 7,5% до 46,6%, а їх місткості - від 7,0% до 41,2%. Найвищі темпи зменшення характерні для санаторіїв-профілакторіїв, які мають відомчу підпорядкованість. Тому діяльність таких закладів суттєво відчула секторальні зміни в економічному комплексі країни, процеси приватизації та втрати промислових гігантів.

До основних проблем сучасного стану санаторно-курортної сфери відносять:

Таблиця 2.6.

Аналіз динаміки кількості та місткості санаторно-курортних закладів України за 2022-2023 рр.

Показники	Значення у 2023 р.	Зміна у % за 2022-2023 рр.	Параметри лінійного тренду за 2022-2023 рр. ($\tilde{y}_t = a_0 + a_1 t$)				
			a_1	a_0	R^2	F	r
Санаторії та пансіонати з лікуванням, усього	291	-9,06	-21,6	598,47	0,71	24,06	0,84
у них ліжок, тис.	70	-11,39	-6,91	169,35	0,70	23,27	0,84

Санаторії-профілакторії, усього	63	-46,61	-21,13	338,92	0,93	128,65	0,96
у них ліжок, тис.	10	-41,18	-1,08	25,27	0,89	78,28	0,94
Будинки і пансіонати відпочинку, усього	73	-18,89	-22,49	386,85	0,69	21,76	0,83
у них місць, тис.	14	-17,65	-4,77	81	0,67	20,11	0,82
Бази та інші заклади відпочинку, усього	1295	-7,50	-58,67	2177,3	0,65	18,31	0,81
у них місць, тис.	146	-7,01	-7,51	251,92	0,82	44,83	0,91
Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, усього	9669	-30,82	-	706,23	20902,61	0,59	14,18
у них місць, тис.	112	-11,11	-11,51	260,59	0,87	64,65	0,93

1. Нерівноважність у структурі управління санаторно-курортним комплексом виникає внаслідок неузгодженості чинного законодавства. Проблема полягає у тому, що нормативні документи, що регулюють санаторно-курортну діяльність, мають протиріччя, а система обігу санаторно-курортних путівок через Фонд соціального страхування є складною.

Квазіринок санаторно-курортних послуг не може забезпечити баланс між попитом на такі послуги та їх пропозицією. Часто спостерігаються прояви корупції і зловживань у цій сфері, а також негативний вплив бізнесу, медичного персоналу та державних органів на споживачів, спрямований на підштовхування їх до більш доступних та традиційних послуг. Довгий процес закупівлі послуг

санаторно-курортного лікування може призвести до затримок у початку оздоровлення [28 ,с. 54].

Держава не може відповідати на попит населення на послуги з лікування та оздоровлення через нестабільне фінансування соціальних гарантій та захисту населення. Більшість фінансів у фондах соціального страхування надходить від роботодавців і працівників, і відстрочка у модернізації системи соціального страхування може призвести до напруження державних та місцевих фінансів.

Статистична типологія суб'єктів, які надають послуги санаторно-курортного комплексу, різноманітна, варіюючи від 10 до 5 позицій. Їхні дії не обмежені курортними зонами, а функціонування не обов'язково зв'язане з курортно-лікувальною діяльністю. Таким чином, їх можна визначити як санаторно-курортні та оздоровчі заклади.

Застосування статистичних методів показує наявність нерівноважностей на регіональних ринках санаторно-курортних та оздоровчих послуг. Доходи від таких послуг корелюють з кількістю ночівель, витратами на обслуговування та часткою лікарів серед працівників, і можуть бути проаналізовані за допомогою розробленої нами трьохфакторної моделі регресії.

Результати кластерного аналізу показують, що розвинута мережа санаторних комплексів та їх територіальна близькість до морських узбережжя сприяють розвитку ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг.

У динаміці спостерігається зменшення мережі санаторно-курортних закладів, нерівноважність у структурі управління санаторно-курортним комплексом та невідповідність пропозиції його продуктів запитам та можливостям споживачів. Ці проблеми вимагають подальших досліджень та розробки конструктивних пропозицій щодо підвищення ефективності санаторно-курортних та оздоровчих закладів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

2.2. Особливості функціонування санаторно-курортних комплексів як елементів лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Україна має значний потенціал у розвитку лікувально-оздоровчого туризму, оскільки на її території присутні всі види ресурсів, такі як бальнеологічні, грязьові та кліматичні, які необхідні для функціонування закладів, що надають санаторно-курортні та оздоровчі послуги. Різноманітні рекреаційні ресурси роблять Україну привабливою для розвитку туристичного сектору економіки.

На жаль, потужна санаторно-курортна база, яка існувала в Україні ще з радянських часів і забезпечувала оздоровлення всіх категорій громадян за рахунок соціально орієнтованих та доступних послуг, зменшилася удвічі. Якщо в 1990 році працювало 3 782 санаторно-курортні заклади, то в 2015 році їх залишилося лише 1 847.

Однією з найактуальніших проблем у сфері санаторно-курортного відпочинку, яка загострилася з початком перебудови економічної системи України, є значне зменшення державного фінансування та зниження ефективності управління спеціалізованими лікувально-оздоровчими закладами, що негативно впливає на їх конкурентоспроможність порівняно з іншими засобами розміщення. Також існує проблема, пов'язана з недостатньою потужністю внутрішніх та зовнішніх туристичних потоків [32 ,с .58].

Інформація про кількість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу була надана на основі даних статистичних бюлетенів за 2020–2023 роки. За цей період більшість таких закладів скоротилася, але збільшилася питома вага баз відпочинку. Причинами зменшення кількості закладів є соціально-політичні проблеми, такі як анексія Криму та бойові дії, а також виробничо-господарські проблеми, які включають у себе виведення з експлуатації об'єктів через погіршення їх фінансового стану та зміни власників

чи форми господарювання. Найбільше зменшення кількості об'єктів розміщення спостерігається серед пансіонатів та пансіонатів із лікуванням.

Дані, подані в таблиці 2.7., відображають негативну тенденцію у зменшенні загальної кількості закладів лікувально-оздоровчого туризму на 848 одиниць, що становить практично третину. Незважаючи на невелике зростання на 4%, або на 113 одиниць, у період між 2021 та 2022 роками, санаторно-курортна галузь України не змогла відновити свої показники розвитку, які досягала у 1990 та 2005 роках, коли в країні функціонували відповідно 3 782 та 3 152 курортно-рекреаційних заклади.

Інформація про ємність санаторно-курортної бази України наведена в таблиці 2. Важливо відзначити, що санаторії становлять приблизно 10% від загальної структури закладів лікувально-оздоровчого туризму, але їхня частка у загальній місткості складає приблизно 22%. Це пояснюється значним обсягом номерного фонду санаторіїв порівняно з іншими видами засобів розміщення. Наприклад, середня місткість санаторіїв становить 320 місць на заклад, в той час як у баз відпочинку, які переважають в структурі засобів розміщення, цей показник становить 116 місць, тобто майже в три рази менше [13, с. 65].

Ще однією негативною тенденцією є зменшення загальної місткості засобів розміщення на 137,1 тисяч місць, або на 34,1%. Це скорочення чисельності номерного фонду стосується всіх видів санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Найбільше зменшення кількості місць спостерігається серед пансіонатів, де воно складає 40,7 тисяч місць, або 74,7%, а також серед санаторіїв, де втрата складає 33,5 тисяч місць, або 36,3%.

Як вже зазначалося, бази відпочинку становлять найбільшу частку в структурі засобів розміщення та їхньої ємності. Це пояснюється тим, що для їхньої роботи не обов'язково потрібна власна лікувальна база та спеціальні природні ресурси. Натомість для санаторіїв та пансіонатів із лікуванням необхідна наявність ресурсної бази, яка в поєднанні з медичними процедурами

може забезпечити лікувальний та оздоровчий вплив на відпочиваючих. Таблиця 1 надає інформацію щодо кількості осіб, які пройшли оздоровлення у зазначених закладах.

Таблиця 2.7.

Структура засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу в
Україні

Засоби розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість засобів розміщення по роках			Зміна значень показників 2019–2023 рр.	
		2019	2021	2023	Абсолютне відхилення, од.	Відносне відхилення, %
Санаторії	од.	287	282	184	- 103	- 35,9
	%	10,6	10,0	9,9		
Дитячі санаторії	од.	166	158	111	- 55	- 33,1
	%	6,2	5,6	6,0		
Пансіонати з лікуванням	од.	47	37	14	- 33	- 70,2
	%	1,7	1,3	0,8		
Санаторії-профілакторії	од.	199	165	79	- 120	- 60,3
	%	7,4	5,9	4,3		
Будинки відпочинку	од.	28	27	12	- 16	- 57,1
	%	1,0	1,0	0,6		
Пансіонати	од.	235	244	64	- 171	- 72,8
	%	8,7	8,7	3,5		
Бази відпочинку	од.	1712	1882	1372	- 340	- 19,9
	%	63,6	67,0	74,3		
Оздоровчі заклади 1-2-денного перебування	од.	21	13	11	- 10	- 47,6
	%	0,8	0,5	0,6		

Загалом	од.	2695	2808	1847	- 848	- 31,5
	%	100,0	100,0	100,0		

В Україні відзначається критичне зменшення кількості туристів, які використовують послуги санаторно-курортного та оздоровчого типу розміщення. Наприклад, за період з 2011 по 2015 роки загальна кількість таких закладів скоротилася на третину (31,5%), тоді як кількість відпочиваючих майже зменшилася наполовину (46,4%), що в абсолютних числах становить 1,25 мільйона осіб.

Таблиця 2.8

Ємкість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу в
Україні

Одноразова місткість засобів розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість місць у засобах розміщення по роках			Зміна значень показників 2019–2023 рр.	
		2019	2021	2023	Абсолютне відхилення, од.	Відносне відхилення, %
Санаторії	місць	92127	92919	58659	- 33468	- 36,3
	%	22,9	26,1	22,2		
Дитячі санаторії	місць	32121	30383	17205	- 14916	- 46,4
	%	8,0	8,6	6,5		
Пансіонати з лікуванням	місць	12690	9079	2447	- 10243	- 80,7
	%	3,2	2,6	0,9		
Санаторії-профілакторії	місць	17672	15432	11550	- 6122	- 34,6
	%	4,4	4,4	4,4		
Будинки відпочинку	місць	2965	2419	1440	- 1525	- 51,4
	%	0,7	0,7	0,5		
Пансіонати	місць	54544	50725	13798	- 40746	- 74,7

	%	13,6	14,3	5,2		
Бази відпочинку	місць	187597	151655	158466	- 29131	- 15,5
	%	46,7	42,8	59,9		
Оздоровчі заклади 1-2-денного перебування	місць	2041	1594	1092	- 949	- 46,5
	%	0,5	0,5	0,4		
Загалом	місць	401757	354206	264657	- 137100	- 34,1
	%	100,0	100,0	100,0		

Таблиця 2.9.

Чисельність відпочиваючих у засобах розміщення санаторно-курортного та оздоровчого типу в Україні

Кількість відпочиваючих в засобах розміщення санаторно-курортного та оздоровчого призначення	Од. вим.	Кількість відпочиваючих по роках			Зміна значень показників 2019–2023 рр.	
		2019	2021	2023	Абсолютне відхилення, осіб	Відносне відхилення, %
У санаторіях	осіб	943029	1030002	434930	- 508099	- 53,9
	%	34,9	40,8	30,2		
У дитячих санаторіях	осіб	226450	218733	109241	- 117209	- 51,8
	%	8,4	8,7	7,5		
У пансіонатах із лікуванням	осіб	83498	62385	12293	- 71205	- 85,3
	%	3,1	2,5	0,8		
У санаторіях-профілакторіях	осіб	161267	129752	61348	- 99919	- 62,0
	%	6,0	5,1	4,2		
У будинках відпочинку	осіб	31424	29037	11229	- 20195	- 64,3
	%	1,2	1,2	0,8		
У пансіонатах	осіб	393476	301161	65568	- 327908	- 83,3

	%	14,6	11,9	4,5		
На базах відпочинку	осіб	853547	745300	750914	- 102633	- 12,0
	%	31,6	29,5	51,8		
В оздоровчих закладах 1-2-денного перебування	осіб	8739	8437	3014	- 5725	- 65,5
	%	0,3	0,3	0,2		
Загалом	осіб	2701430	2524807	1448537	- 1252893	- 46,4
	%	100,0	100,0	100,0		

Згідно зі статистичними даними, у сфері українського туризму відзначається криза, особливо в сегменті санаторно-курортного та оздоровчого розміщення. Найбільше постраждали санаторії: кількість клієнтів, які скористалися їхніми послугами, скоротилася на півмільйона. Пік туристичного потоку, що відпочивав у санаторіях, припав на 2021 рік - 1,03 мільйона осіб. Однак за результатами 2023 року ця кількість майже зменшилася на 60%.

У структурі туристичного потоку, який скористався лікувально-оздоровчим розміщенням, відбулися наступні зміни [25, с. 64]:

- якщо в 2019 році санаторії та бази відпочинку мали приблизно однаковий відсоток в структурі (до 35%), то в 2015 році частка санаторіїв склала 30,2%, а баз відпочинку - 52%;
- також значно зменшилася частка пансіонатів (з 14,6% до 4,5%) та пансіонатів із лікуванням (з 3,1% до 0,8%).

Аналіз регіональної структури санаторно-курортної бази проведено на основі офіційних статистичних даних про санаторії. Також було проаналізовано відгуки клієнтів цих закладів, опубліковані на відомих сайтах бронювання (Uahotels.info, Booking.com, Tripadvisor.com), та розраховано середні рейтинги санаторіїв за регіонами, які включали в себе оцінки лікування, сервісу, харчування, чистоти, комфорту, місцезнаходження та співвідношення "ціна - якість".

Порівнюючи регіональну структуру санаторно-курортної галузі України, можна помітити, що зменшення кількості цих закладів відбувається не лише через втрату даних з тимчасово окупованих територій. Навіть у популярних областях з лікувально-оздоровчим туризмом припинено діяльність низки санаторіїв: на Львівщині та Одещині - по чотири заклади, на Київщині та Тернопільщині - по два заклади і так далі.

Таблиця 2.10.

Поширення санаторіїв по території України

Адміністративно-територіальні одиниці України		Кількість санаторіїв по роках			Зміна значень показників 2023 р. до 2019 р., од.	Середня зведена оцінка (максимально 10 балів)	Довідково: кількість курортних місцевостей
		2019	2021	2023			
1	Львівська область	42	41	38	- 4	6,8	18
2	Одеська область	24	20	20	- 4	6,3	22
3	Закарпатська область	17	18	18	+ 1	8,2	6
4	Київ та Київська область	15	14	13	- 2	6,8	5
5	Вінницька область	12	11	11	- 1	7,8	1
6	Запорізька область	9	9	9	0	5,6	5
7	Полтавська область	9	9	9	0	7,9	1
8	Харківська область	9	9	9	0	7,3	3
9	Хмельницька область	8	7	8	0	6,7	3
10	Івано-Франківська обл.	8	7	7	- 1	6,2	9
11	Дніпропетровська обл.	6	6	6	0	7,4	2
12	Волинська область	4	5	5	+ 1	6,3	0
13	Донецька область	6	6	4	- 2	6,9	7

14	Житомирська область	3	3	3	0	7,4	1
15	Миколаївська область	3	3	3	0	6,9	9
16	Рівненська область	4	4	3	- 1	7,5	1
17	Тернопільська область	5	4	3	- 2	7,4	5
19	Черкаська область	3	3	3	0	7,1	0
20	Чернігівська область	3	3	3	0	6,5	0
21	Кіровоградська область	2	2	2	0	7,4	0
22	Чернівецька область	1	1	2	+ 1	6,4	0
24	Сумська область	1	1	1	0	6,3	0
	Загалом	287	282	184	- 103	6,9	241

Згідно з таблицею 4 можна зробити наступні висновки:

- Лідерами за кількістю санаторіїв у 2023 році є Львівська (основні курорти - Трускавець, Східниця, Моршин), Одеська (м. Одеса, Затока, Сергіївка) та Закарпатська (Поляна, Чинадієве, Голубине, Кваси, Сойми, Шаян) області. Більше 40% усіх санаторіїв України розташовані саме тут;
- Деякі регіони України (Волинський, Кіровоградський, Луганський, Сумський, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський) не мають курортних місцевостей, але на їхній території є від 1 до 5 санаторіїв, що суперечить чинному законодавству про курорти;
- Середній рейтинг санаторіїв України становить близько 6,9 балів з 10 можливих, що вважається досить низьким показником. Найвищі оцінки мають санаторії Закарпаття - 8,2 бали, Полтавщини - 7,9 балів (курорт Миргород) та Вінниччини - 7,8 балів (курорт Хмільник). На найнижчу оцінку - 5,6 балів - можна розраховувати санаторії Запорізької області [30 с. 53];
- Серед досліджуваних 184 санаторіїв рейтингові оцінки розподілилися так: від 9,0 до 10,0 балів - 18 санаторіїв; від 8,0 до 8,9 балів - 39

закладів; від 7,0 до 7,9 балів - 46 санаторіїв; від 6,0 до 6,9 балів - 41 заклад; від 5,0 до 5,9 балів - 18 санаторіїв; від 4,0 до 4,9 балів - 13 закладів; менше 3,9 балів - чотири установи; п'ять санаторіїв не мають жодних оцінок.

Дослідження відгуків клієнтів про обслуговування в українських санаторіях дозволяє виявити основні проблеми, з якими стикаються відпочиваючі: завищені ціни на путівки; одноманітне харчування; відсутність різноманітності дієт; довгі черги до лікарів та процедурних кабінетів; велика кількість платних процедур; недостатність розваг на території санаторіїв; відсутність індивідуального підходу під час лікувальної фізкультури; нестабільна робота Інтернету або його відсутність; погана звукоізоляція номерів; застаріле медичне обладнання, меблі та сантехніка в номерах тощо.

Плюси, які туристи відзначають у санаторіях України, включають можливість лікуватися за соціальною путівкою, порівняно чисті номери та затишну атмосферу, ввічливий персонал, компетентних лікарів та медсестер, ефективні лікувальні процедури та можливість замовляти їжу по системі шведського столу. Запропоновані дані свідчать про наявність певної матеріально-технічної бази санаторіїв, яка може бути розширена за умов активізації санаторно-курортної діяльності в Україні. Для покращення надання санаторно-курортних та оздоровчих послуг у нашій країні необхідно вивчати світові тенденції у цій галузі, враховувати досвід іноземних країн, які досягли значних успіхів в організації подібних послуг завдяки ефективним принципам управління та використанням як природних, так і матеріальних ресурсів, та стали світовими рекреаційними центрами.

Після аналізу думок науковців щодо організації санаторно-курортного комплексу України та власних досліджень стану його бази виявлено основні причини, що гальмують розвиток галузі:

- зміни у моделі соціальної політики держави, включаючи скорочення соціальних витрат та перехід деяких санаторіїв на баланс місцевої влади;

- незадовільне економічне становище галузі, включаючи недостатнє фінансування на ремонт і поновлення бази, сезонність споживання послуг та неефективне управління;
- загрози виведення з експлуатації земель курортного призначення та рейдерські атаки на санаторії [19 ,с .84].

Ці проблеми підсилюються загальними ризиками, такими як недосконала податкова політика, підвищення цін на енергоресурси та продукти харчування, інфляція та погіршення соціально-політичної ситуації в країні.

2.3. Сучасна модель санаторно-курортного комплексу України на сучасному етапі

Наразі ринок лікувально-оздоровчого туризму в Україні ще лише формується. Санаторно-курортні заклади розташовані нерівномірно по всій країні. Найбільше таких закладів розташовано в Автономній Республіці Крим (18%), а також в Одеській (14%), Донецькій (11%), Херсонській (8%), Запорізькій, Дніпропетровській і Миколаївській областях (по 7%). І тому після початку російської агресії їх кількість суттєво зменшилася.

Санаторно-курортна база України представлена такими відомими курортами, як "Миргород", "Хмільник", "Трускавець", "Моршин", "Закарпаття", "Одеса" та інші.

Санаторно-курортний комплекс - це сукупність різних інтегрованих установ на певній території, які задовольняють потреби населення в оздоровленні та рекреації. Організація санаторно-курортного комплексу за територіальною ознакою передбачає поєднання рекреаційних ресурсів, рекреантів, закладів розміщення, місць проживання основного та обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури тощо, щоб створити відповідні умови для відпочинку та оздоровлення населення [31 ,с. 65].

Санаторно-курортні комплекси використовують різноманітні реабілітаційні програми, сучасні діагностичні та лікувальні бази, забезпечують комфортні умови для проживання та харчування. Багато санаторіїв мають басейни, сауни, косметологічні кабінети, спортивні зали, пляжі, пропонують SPA-процедури, Wellness-програми, різноманітні екскурсії та анімаційне обслуговування.

Заклади санаторно-курортного комплексу можуть бути різними: пансіонати з лікуванням, профільні санаторії, санаторії-профілакторії, реабілітаційні центри, будинки відпочинку та інші. Провідна роль у санаторно-курортних комплексах належить суб'єктам господарювання, що надають послуги, спрямовані на збереження рекреаційної складової людського капіталу.

Останнім часом, окрім звичайних оздоровчих закладів, дуже популярні стають тематичні дитячі табори, такі як спортивні, мистецькі, технічні, IT-орієнтовані, військово-патріотичні та інші [19, с. 34].

Українські санаторно-курортні заклади мають свою специфіку функціонування, яка включає:

1. Соціальну орієнтованість, спрямовану на надання лікувальних та рекреаційних послуг для населення.
2. Належність до медичної сфери та туризму.
3. Соціально-економічну орієнтованість, яка включає запобігання втратам людського капіталу та сприяння розвитку місцевих громад.
4. Вплив на різні сфери діяльності, такі як фінанси, будівництво та харчування.
5. Значення для вітчизняного та світового лікувально-рекреаційного процесу та культурно-історичного розвитку.
6. Підпорядкування Міністерству охорони здоров'я та Міністерству економічного розвитку та торгівлі України.

Особливість санаторно-курортних послуг у методологічному аспекті полягає в тому, що вони мають споживчі цінності чотирьох видів:

- Природні цінності, які не є продуктами людської праці.
- Культурні цінності, такі як пам'ятники культури.
- Споживчі цінності, які користуються туристи безкоштовно, але вимагають витрат на їх збереження.
- Товари та послуги лікувально-рекреаційного призначення.

Таким чином, санаторно-курортні послуги мають двоїсту природу: перші три види цінностей визначають вибір місця для відпочинку, а четвертий вид характеризує їх як товари для продажу.

Аналіз санаторно-курортних комплексів показує, що багато закладів вже мають потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, включаючи в'їзний, проте для сталого розвитку потрібно постійно оновлювати інфраструктуру, розширювати асортимент послуг, активно використовувати природні лікувальні ресурси та забезпечувати професіоналізм медичного персоналу [24, с. 85].

В сучасних умовах актуальним є завдання державної політики щодо відновлення та розвитку вітчизняного санаторно-лікувального комплексу, а також підтримки розвитку відпочинково-оздоровчого туризму.

Головним завданням для виконання "Стратегії розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року" є реалізація комплексу заходів з надання статусу курортів місцевого або державного значення природним територіям з природно-лікувальними ресурсами. Це сприятиме розвитку туризму та рекреації відповідно до міжнародних стандартів якості, підвищить конкурентоспроможність санаторно-курортних закладів та забезпечить соціально-економічний розвиток громад та регіонів.

Сучасний стан санаторно-курортної галузі в Україні можна описати як тенденцію до зниження попиту на послуги серед звичайного населення, що веде

до несприятливого впливу на заповнюваність ліжкового фонду установ цього типу та загальної ефективності їх діяльності.

Основні причини цього тренду включають:

- Недостатню фінансову можливість населення оплачувати послуги у санаторно-курортних закладах через зниження реальних доходів у зв'язку з інфляцією та зростанням цін на путівки.
- Обмежене державне фінансування соціально-лікувальних путівок.
- Невідповідність високих цін на послуги якості, що надаються.
- Відсутність ефективної державної політики, яка б підтримувала сектор у сферах соціальної підтримки та економічного стимулювання санаторно-курортних закладів.
- Недостатня інформаційно-рекламна підтримка діяльності установ даної галузі та недолік у рівні управління [42, с. 76].

Проте, за останні роки (2022-2023), відбулося значне зростання попиту на санаторно-курортні послуги в рамках розробки індивідуальних програм реабілітації та оздоровлення для внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців, особливо тих, хто повернувся з зони активних бойових дій та деокупованих територій.

Загальний кризовий стан медичної галузі, включаючи санаторно-курортні заклади в Україні, характеризується слабким кадровим забезпеченням, розмитістю пріоритетів, низьким рівнем інвестиційного потенціалу, нестабільністю впровадження наукових результатів у практичну діяльність.

Для подолання зазначених проблем у розвитку санаторно-курортного комплексу варто:

- Сформулювати основні напрямки вдосконалення управління сектором у умовах реформування соціальної сфери.
- Розробити систему сучасних методів функціонування обласних курортів.

- Забезпечити ефективне управління обласними курортами.
- Підвищити доступність санаторно-курортного лікування для широкого кола населення.
- Зберегти кадровий потенціал, матеріальні та науково-методичні ресурси сектору.
- Оптимізувати податкову та інвестиційну політику.
- Розвинути участь українських санаторно-курортних організацій на міжнародному ринку послуг.

Стратегічними пріоритетами у сфері санаторно-курортних послуг з точки зору суспільної значущості розвитку даного сектора є:

- Зростання зміни ринку послуг та їх складності.
- Адаптація маркетингу санаторно-курортних послуг до потреб споживачів та різноманітних медичних послуг.
- Конкурентна боротьба у секторі санаторно-курортних послуг.
- Розробка ефективних систем управління сектором з метою максимізації продажів.

Вирішення цих проблем допоможе ефективно розвивати сектор санаторно-курортного лікування та створити доступний та ефективний ринок оздоровчо-лікувальних послуг для максимального задоволення потреб населення. Це також сприятиме поліпшенню фінансового стану санаторно-курортних комплексів та розвитку інфраструктури курортів у країні [38 ,с. 65].

Введені заходи у сфері політики стимулювання розвитку відпочинково-оздоровчого туризму дозволять не лише збільшити розміри та масштаби діяльності у туристичному секторі, а й активізувати та розвинути підприємництво у віддалених від міських центрів районах.

Одним з важливих аспектів реформування санаторно-курортної сфери є удосконалення структури санаторно-курортного продукту шляхом оптимізації

його складових. Такими елементами є мета подорожі, форми обслуговування, склад послуг та відношення до оплати.

Основні риси сучасного санаторно-курортного продукту включають:

- Загальний пакет послуг, який переважно базується на базових послугах (70-80%) без транспортних включень та переважно призначений для індивідуальних, а не групових поїздок, що зменшує його конкурентоспроможність порівняно з закордонними аналогами.
- Відсутність індивідуалізованих пропозицій та цін на послуги. Ціни за путівки залишаються стандартними, переважно залежними від умов розміщення, замість індивідуального підходу до потреб клієнтів.
- Збільшення кількості складних та дорогих медичних процедур, які не завжди виправдовують свої витрати в ринкових умовах [29, с. 80].

На основі цих особливостей рекомендується:

- Створити базовий пакет послуг з можливістю розширення асортименту за додаткову плату.
- Забезпечити більше індивідуалізації в пропозиціях курортів, включаючи різноманітні спеціалізовані програми, особливо в медичній сфері.
- Переглянути концепцію медичних послуг, зосереджуючись на відновленні здоров'я та профілактиці, і забезпечити гнучкість та індивідуальний підхід до потреб клієнтів.

Сучасна стратегія управління санаторно-курортним комплексом може бути розділена на кілька складових.

1. Встановлення конкретної мети на певний період для розвитку охорони здоров'я, спрямованої на підвищення загального рівня здоров'я населення та враховуючи інтереси різних соціальних груп.
2. Модернізація управлінської структури охорони здоров'я на рівнях центрального та місцевого управління.

3. Чітке визначення та розподіл управлінських функцій у системі охорони здоров'я між центральним управлінням, місцевими органами влади та медичними закладами.

4. Координація політики, що передбачає узгодженість довгострокових планів та програм соціально-економічного розвитку на регіональному рівні.

5. Ефективний моніторинг змін у системі охорони здоров'я.

6. Публічна звітність перед населенням всіх рівнів влади щодо реалізації політики у сфері охорони здоров'я.

Сутність підвищення ефективності полягає в пошуку конкурентних переваг у кожному аспекті діяльності санаторно-курортного комплексу, одночасно розширюючи спектр послуг і розумно збільшуючи вартість, що сприяє створенню ланцюга доданої вартості.

Важливим аспектом забезпечення сталого розвитку системи санаторно-курортних послуг є формування цін та політика їх встановлення. У сфері санаторно-курортного лікування це складна проблема, оскільки ціни залежать від ринкових умов та впливають на попит та пропозицію послуг.

Політика ціноутворення може бути розроблена як на довгостроковий термін, так і пристосована до змін на ринку. При цьому враховуються зовнішні та внутрішні чинники. Системний підхід до аналізу дозволяє виявити ключові фактори, що впливають на процес ціноутворення [41, с. 54].

Умови монополістичної конкуренції визначають стратегію ціноутворення та політику створення доданої вартості в санаторно-курортній сфері, оцінюючи попит, витрати та якість послуг порівняно з конкурентами.

При оцінці попиту на послуги варто враховувати сезонні коливання та еластичність попиту за ціною, а при розрахунку витрат - використовувати методи вищої та нижчої точки завантаження для об'єктивного розподілу витрат. В процесі ціноутворення можна використовувати різні методи, такі як періодичні зміни цін, позиціонування на ринку та орієнтація на ціни конкурентів.

Остаточне визначення ціни відбувається під час індивідуальних консультацій з клієнтом, що підкреслює значення гнучкої системи ціноутворення, включаючи застосування різноманітних знижок.

Для ефективного розвитку ринку санаторно-курортних послуг також потрібна координація та регулювання з боку держави. Світовий досвід показує, що такий підхід може призвести до значних економічних переваг та вирішення соціальних завдань. Ринок санаторно-курортних послуг має бути розвинутий та регульований на контрольованій, комплексній та стійкій основі, з використанням принципів розумного планування.

Такий підхід до розвитку ринку санаторно-курортних послуг, скоординований з розвитком туристичного ринку в цілому, може приносити значні економічні вигоди регіону, не виникаючи при цьому серйозних екологічних та соціальних проблем.

Державна політика в галузі туризму та рекреації повинна враховувати інтереси суб'єктів туристичної індустрії та забезпечувати привабливість для населення. Держава повинна співпрацювати з суб'єктами туристичної індустрії для досягнення цих цілей [32 ,с. 84].

Проведені дослідження розкривають комплекс проблем, що перешкоджають ефективному розвитку лікувально-оздоровчих підприємств. Ці проблеми включають наступне:

- Недостатня ефективність державного механізму економічного розвитку таких підприємств в Україні.
- Зношеність основних фондів та низька якість наданих послуг.
- Відсутність належного рівня маркетингової підтримки в цій сфері.
- Низький рівень менеджменту.
- Проблеми з транспортним сполученням.

Очевидною є необхідність підтримки для збалансованого розвитку цих підприємств як частини туристичного сектору. Фінансування інвестиційних

проектів для модернізації та відновлення іміджу таких підприємств може надаватися як зарубіжними, так і вітчизняними інвестиційними партнерами.

Після розпаду Радянського Союзу у сфері санаторно-курортного відпочинку незалежної України склалася складна ситуація. Матеріальна, медична та наукова база, через різні соціально-економічні причини, не використовується в повній мірі. Це призводить до зношення будівель та обладнання, що в свою чергу впливає на наповнюваність підприємств.

Низька наповнюваність є результатом високих цін на послуги, які недосяжні для більшості населення. Навіть висококваліфікований персонал і ефективні методи оздоровлення не змінюють цієї ситуації [26, с. 53].

Створення курортно-рекреаційних кластерів є значущим напрямом для розвитку санаторно-курортного сектору в Україні. Ці кластери представляють собою групу взаємопов'язаних підприємств та організацій, які об'єднуються з метою підвищення ефективності своєї діяльності. Це сприяє розвитку регіонального туризму, збільшенню конкурентоспроможності та створенню якісних туристичних продуктів.

Дослідження показує, що кластеризація є ефективним засобом для збільшення конкурентоспроможності санаторно-курортного сектору. Це дозволяє підприємствам взаємодіяти та спільно розвиватися, сприяючи підвищенню якості та рівня обслуговування.

Санаторно-курортна справа в Україні важлива для забезпечення здоров'я населення та профілактики захворювань. Пропонується розвинути стратегічні напрямки розвитку цієї сфери шляхом створення комплексної системи заходів. В умовах сьогодення санаторно-курортні заклади можуть бути ключовим фактором у соціально-економічному розвитку країни загалом та окремих регіонів зокрема.

Висновки до розділу 2

Отже, у результаті дослідження особливостей розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні було виявлено кілька ключових аспектів, які впливають на їх функціонування та розвиток. Статистичний аналіз показав, що кількість санаторно-курортних закладів в Україні поступово знижується, що пов'язано з економічними труднощами, нестачею фінансування та відсутністю інвестицій. Водночас, спостерігається зростання попиту на послуги оздоровлення та реабілітації, що свідчить про потенціал для розвитку цього сектору.

Особливості функціонування санаторно-курортних комплексів як елементів лікувально-оздоровчого туризму в Україні включають використання унікальних природних ресурсів, таких як мінеральні води, лікувальні грязі та сприятливі кліматичні умови. Це дозволяє забезпечувати широкий спектр лікувальних та профілактичних послуг.

Сучасна модель санаторно-курортного комплексу України на сучасному етапі передбачає впровадження інноваційних підходів до управління, модернізацію інфраструктури, підвищення якості надання послуг та активне просування національних курортів на міжнародному ринку. Важливим напрямком розвитку є інтеграція з медичним туризмом, що дозволить залучати іноземних туристів та підвищувати конкурентоспроможність українських санаторіїв.

Таким чином, дослідження показало, що для ефективного розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні необхідно зосередити зусилля на модернізації інфраструктури, впровадженні інноваційних підходів до управління та активній інтеграції з туристичною галуззю. Це дозволить забезпечити високу якість послуг, підвищити привабливість українських курортів та сприяти їх сталому розвитку у майбутньому.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

3.1. Способи та методи удосконалення санаторно-курортних комплексів України

Покращення санаторно-курортних комплексів в Україні стоїть перед важливим завданням підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності. Один з ключових методів удосконалення полягає у модернізації інфраструктури. Це включає реконструкцію та оновлення будівель, оснащення сучасним медичним обладнанням і створення комфортних умов для відпочинку і лікування пацієнтів. Використання передових будівельних матеріалів і технологій може підвищити енергоефективність та знизити витрати на експлуатацію.

Ще однією важливою складовою удосконалення є впровадження інноваційних медичних технологій і методик лікування. Це включає використання сучасних діагностичних і терапевтичних апаратів, розробку та впровадження нових програм реабілітації та оздоровлення. Використання телемедицини дає можливість проводити консультації та моніторинг стану пацієнтів на відстані, що значно розширює можливості надання медичних послуг.

Підвищення кваліфікації персоналу є ще одним важливим напрямом удосконалення санаторно-курортних комплексів. Проведення регулярних тренінгів, семінарів та курсів підвищення кваліфікації сприятиме підвищенню професійного рівня медичного та обслуговуючого персоналу. Також важливо залучити молодих спеціалістів до роботи в санаторіях, що дозволить забезпечити притік нових ідей та підходів [49, с.85].

Маркетинг та просування послуг є ще одним ефективним методом удосконалення. Активна рекламна кампанія, участь у міжнародних виставках та

форумах, створення сучасних веб-сайтів та присутність у соціальних мережах допоможе привернути нових клієнтів. Розробка спеціальних пропозицій та пакетів послуг для різних категорій населення дозволить розширити аудиторію та збільшити кількість відвідувачів.

Інтеграція санаторно-курортних комплексів з туристичною галуззю відкриває нові можливості для їх розвитку. Створення туристичних маршрутів, які включають відвідування санаторіїв, розвиток співпраці з туроператорами та готельним бізнесом дозволить збільшити потік туристів. Важливо також розвивати інфраструктуру навколо санаторіїв, включаючи транспортні шляхи, готелі та розважальні заклади.

Застосування екологічно чистих технологій та підходів до управління також сприятиме поліпшенню санаторно-курортних комплексів. Використання відновлюваних джерел енергії, впровадження систем збереження води та енергії, сортування та переробка відходів позитивно позначатиметься на стані навколишнього середовища та сприятиме підвищенню екологічної свідомості відвідувачів [24 ,с. 85].

Отже, удосконалення санаторно-курортних комплексів України потребує комплексного підходу, що включає модернізацію інфраструктури, впровадження інноваційних технологій, підвищення кваліфікації персоналу, активне маркетингове просування, інтеграцію з туристичною галуззю та застосування екологічно чистих технологій. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню якості послуг, задоволеності клієнтів та конкурентоспроможності українських санаторіїв на міжнародному ринку.

У ході дослідження було проаналізовано проблеми функціонування санаторно-курортного господарства. Тому були розроблені шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України:

1. Перебудова наявних та спорудження нових санаторно-курортних закладів, що відповідають встановленим міжнародним стандартам.

2. Створення туристичної та розважальної інфраструктури курорту.
3. Зміна діяльності санаторно-курортних комплексів.
4. Спільна реалізація стійкої системи санаторно-курортних закладів на готельному принципі та акцентування на тури вихідного дня.
5. Підвищення привабливості рекреаційних можливостей санаторно-курортних закладів через:
 - активну участь у міжнародних туристичних заходах
 - запровадження ринкових інновацій, які роблять курорт унікальним;
 - міжнародну рекламу для популяризації рекреаційних можливостей;
 - проведення більше event-заходів поза сезоном.
6. Співпраця санаторно-курортних закладів із туристичними підприємствами.
7. Використання технічних інновацій (створення веб-сайтів, доступ до глобальних систем онлайн-бронювання) для проникнення на міжнародний туристичний ринок.

Санаторно-курортний комплекс в Україні є предметом розвитку, але потребує значних удосконалень. Отже, запропоновані методи покращення санаторно-курортного господарства України сприятимуть [30, с. 53]:

- збільшенню попиту та розширенню кола потенційних клієнтів;
- формуванню позитивного іміджу;
- підвищенню рівня доходу;
- збільшенню привабливості для інвесторів.

На сьогодні в санаторно-курортному господарстві України існують ряд серйозних проблем. В основному, це недостатня розвиненість туристичної інфраструктури, відсутність кваліфікованих кадрів, нестача досвіду у взаємодії з туристичними фірмами, проблеми з законодавством, неефективне використання наявних ресурсів та складна екологічна ситуація.

Ми пропонуємо ключові стратегії для розширення діяльності санаторно-курортних закладів, як зображено на діаграмі на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Схема диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів

Діяльність санаторно-курортних організацій в Україні повинна бути інноваційною та охоплювати різні аспекти інноваційної роботи у цьому секторі. Крім того, самі інновації мають базуватися на місцевих ресурсах та умовах, і вони повинні бути результатом творчого підходу, щоб відрізнитися від загальної практики копіювання інновацій конкурентів.

Для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства України потрібно провести реконструкцію та модернізацію санаторно-курортних закладів, щоб пристосувати їх до міжнародних стандартів. Також потрібно створити сучасну розвинену інфраструктуру, яка сприятиме зростанню обсягів туристсько-рекреаційних послуг.

Аналіз європейського досвіду розвитку курортів вказує на цікаві пропозиції від польського дослідника М. Боруцака. Він визначив чотири стратегії розвитку курортно-туристичних регіонів: стратегія кардинальної зміни, стратегія збереження зростання, стратегія досягнутого зростання і стратегія вибіркового зростання. Боруцак вважає доцільним розробити концепцію розвитку курортів, що включатиме концепцію підприємництва, фінансову концепцію, концепцію управління і концепцію маркетингу. Для реалізації цих стратегій розвитку курортів в Польщі рекомендується зосередитися на таких організаційно-економічних заходах: поліпшення законодавства про курорти, розширення асортименту курортно-туристичної продукції, створення союзу польських курортів і проведення рекламної кампанії курортно-рекреаційних регіонів [27, с. 36].

На сьогодні важливо визначити роль курортів в загальній стратегії соціально-економічного розвитку України та розробити стратегію їхнього подальшого розвитку відповідно до цього. Якщо у майбутньому курортна галузь в Україні буде використовуватися переважно для потреб системи охорони здоров'я, то стратегія розвитку курортів має включати ефективну систему фінансування, створення стимулів для інвестицій у модернізацію та будівництво санаторно-курортних закладів, а також надання доступних за ціною оздоровчих послуг і дотримання державних стандартів у сфері лікування та реабілітації на курортах.

У разі, якщо майбутнє курортів пов'язане з розвитком туризму як діяльності та галузі, важливим буде проведення екологічного обґрунтування навантаження на природні ресурси, а також моніторингу курортів та природних лікувальних ресурсів.

Незалежно від вибраного шляху розвитку, слід враховувати, що Україна має значний потенціал у сфері курортів, який полягає в наявності природних лікувальних ресурсів та необхідної інфраструктури для їхнього використання.

Отже, головним завданням є забезпечення охорони та збереження цих ресурсів для раціонального та ефективного використання курортів у сьогоденні та для майбутніх поколінь.

3.2. Розробка стратегії розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Ключовим аспектом в управлінні санаторно-курортним закладом є стратегічний вибір, який базується на аналізі внутрішніх ресурсів закладу та зовнішнього середовища. Ринкова стратегія підприємства визначається основними цілями та шляхами досягнення цих цілей, створюючи єдине напрямок розвитку.

Актуальне коригування маркетингових стратегій дозволяє зекономити кошти, оптимізувати витрати та підвищити ефективність ринку. Однак, у деяких випадках відсутність новаторського підходу у керівництва санаторно-курортного закладу може ускладнити цей процес. У таких випадках звернення до зовнішніх консультантів може допомогти виявити нові можливості та оптимізувати діяльність закладу.

Американський вчений Ігор Ансофф говорив про важливість стратегічного управління для виживання підприємств, що підкреслює необхідність розробки чіткої стратегії для досягнення успіху [41, с. 31].

Стратегія санаторно-курортного закладу розглядається на кількох рівнях, кожен з яких відповідає певній стратегічній лінії, утворюючи ієрархію стратегій підприємства. У мультибізнесових суб'єктів бізнесу застосовується чотирирівнева стратегія, що включає:

1. Корпоративну (загальну) стратегію, яка одночасно є портфельною.
2. Конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії.
3. Функціональні стратегії.

4. Операційні стратегії.

У вузькопрофільних санаторно-курортних закладах застосовується трирівнева стратегія, що включає:

1. Корпоративну стратегію, яка одночасно є конкурентною (діловою, бізнесовою).
2. Функціональні стратегії.
3. Операційні стратегії.

Корпоративна (загальна, портфельна) стратегія визначає загальний напрям діяльності санаторно-курортного закладу, такий як стратегія зростання, стабілізації або скорочення.

Конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії визначають шляхи досягнення обраного корпоративною стратегією напрямку в кожному стратегічному підрозділі бізнесу, спрямовуючись на завоювання сильних конкурентних позицій.

Функціональні стратегії розробляються для кожного функціонального напрямку діяльності, таких як виробництво, маркетинг, фінанси, науково-дослідна робота, управління персоналом і т. д., конкретизуючи та реалізуючи корпоративну і конкурентні стратегії через функціональні служби підприємства.

Операційні стратегії - це вузькоспеціалізовані стратегії для основних підрозділів санаторно-курортного закладу, таких як заводи, цехи, бригади, відділи, дилери і т. д. Це найнижчий рівень стратегії, що обмежується і підпорядковується стратегіям на вищих рівнях [39, с.85].

Стратегії санаторно-курортного закладу розробляються для досягнення визначених цілей в умовах змінного ринкового середовища та часто коригуються в процесі виконання. Для запобігання невизначеності необхідне проведення маркетингового контролю та аудиту. Визначення ефективності маркетингу включає в себе широкий спектр функцій, що забезпечуються відповідними ресурсами та дослідженнями ринку.

3.3. Аналіз ефективності викоистання моделі інноваційного розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні

Удосконалення сфери курортів шляхом застосування нових інноваційних підходів у керуванні санаторно-курортними закладами стане ключовим чинником у забезпеченні доступних та ефективних оздоровчих та профілактичних послуг для населення. Це не лише дозволить вітчизняним санаторіям виходити на нові міжнародні ринки, але й підвищить якість обслуговування внутрішніх туристів. Впровадження інновацій має охоплювати всі аспекти діяльності санаторно-курортних закладів - від обслуговування до матеріально-технічної бази.

Основними стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства є:

- Модернізація матеріально-технічної бази;
- Реконструкція наявних та введення в експлуатацію нових основних фондів;
- Розробка та створення нових туристичних маршрутів;
- Формування мережі санаторно-курортних закладів;
- Впровадження системи онлайн бронювання;
- Забезпечення кваліфікованими кадрами;
- Брендінг курортів та окремих закладів;
- Будівництво підприємств дозвілля та розваг [24, с. 54].

Ефективним методом модернізації і підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортного господарства може стати впровадження кластерного підходу на регіональному та локальному рівнях. Кластерний підхід є ключовим у стратегічному регіональному розвитку туризму, оскільки дозволяє широко залучити всі підсистеми та компоненти регіональних туристичних систем до

формування конкурентоспроможності DESTИНАЦІЙ, включаючи санаторно-курортне господарство.

В науковій літературі існують різноманітні визначення кластера у сфері туризму, але більшість вчених згодні, що туристичний кластер - це група туристичних підприємств та інфраструктури, розташованих у межах однієї області, які взаємодоповнюються з метою підвищення конкурентоспроможності. Організація туристичної діяльності у формі кластера, заснована на мережі стійких зв'язків між усіма учасниками ринку туристичних послуг, призводить до створення специфічного інноваційного продукту, що об'єднує різноманітні наукові, технологічні та управлінські розробки, перетворюючи їх у інновації, комерціалізація яких забезпечує досягнення конкурентних переваг.

Поміж кластерних підходів можна виділити такі перспективні напрями модернізації санаторно-курортного господарства, як модернізація туристичної інфраструктури регіону, реконструкція матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів та підвищення їх інноваційної активності [12, с. 85].

У зв'язку із зростанням зацікавленості у санаторно-курортному відпочинку виникає необхідність оновлення асортименту послуг та модернізації санаторно-курортного комплексу шляхом розширення його діяльності. Цей процес, відомий як диверсифікація, полягає у розвитку санаторно-курортних закладів через розширення їх спеціалізації та різноманітності послуг.

Диверсифікація виступає як один з напрямів модернізації санаторно-курортного комплексу, що дозволяє закладам функціонувати належним чином, пропонуючи різноманіття додаткових послуг. Цей процес передбачає впровадження абсолютно нових технологій та послуг, які раніше не були частиною діяльності санаторно-курортних закладів. Головною метою диверсифікації є досягнення високої ефективності діяльності цих закладів.

Для санаторно-курортного господарства більш перспективною є горизонтальна диверсифікація, яка дозволяє санаторно-курортним закладам

стати більш універсальними. Цей підхід передбачає розширення сфери діяльності закладів від лікувально-оздоровчих послуг до розваг для туристів. Такий напрям дозволить закладам максимально використовувати свій потенціал, збільшить зайнятість місцевого населення та збільшить попит на нові послуги.

Рис. 3.2. Напрями модернізації санаторно-курортного господарства

Диверсифікація санаторно-курортних закладів розглядається як процес розширення спектру послуг, спрямований на підвищення ефективності та конкурентоздатності цих закладів у міжсезоння та низький сезон. Оскільки санаторно-курортні заклади є складовою частиною туристичної індустрії, головною метою диверсифікації є залучення відпочиваючих з різноманітними потребами, включаючи не лише лікування, але й відпочинок [23, с. 65].

Слід відзначити, що наразі умови для модернізації санаторно-курортного господарства України є несприятливими. У контексті встановлення ринкових відносин та недостатнього фінансування кількість санаторно-курортних закладів

державного значення протягом останніх 30 років зменшилась практично вдвічі. Урядова підтримка у сфері інвестицій санаторно-курортної галузі невелика, а складна податкова система гальмує приватних інвесторів в удосконаленні рекреаційної інфраструктури та санаторно-курортних комплексів.

Рис. 3.3. Схема диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів

На сьогоднішній день більшість санаторно-курортних закладів не можуть конкурувати на ринку туристичних послуг. Глобалізація ринку та загострення конкуренції між курортами підштовхують до активного використання рекреаційних ресурсів та постійного пошуку інновацій, що вимагає проведення модернізаційних заходів.

Для успішного функціонування санаторно-курортного комплексу необхідно створити умови для значного підвищення конкурентоспроможності не лише на внутрішньому, але й на міжнародному рівні. Проте розвиток санаторно-курортних закладів та модернізація їх матеріально-технічної бази відбувається дуже повільно, а існуючі заклади часто мають застаріле обладнання.

Наразі для України типовою є неорганічна (вторинна) модернізація, що передбачає докладне вивчення та адаптацію іноземного досвіду. У результаті модернізації очікується створення нової матеріально-технічної бази санаторно-курортних комплексів на довгострокову перспективу та зменшення відставання України від провідних країн у галузі надання санаторно-курортних послуг.

На прикладі курорту Східниця, що розташований у Львівській області, ми можемо побачити тенденції до оптимального поєднання лікувально-оздоровчої діяльності на базі санаторно-курортних закладів та місцевих бальнеологічних ресурсів разом із розвитком різних форм соціального туризму. Одночасно санаторно-курортний комплекс Східниці, як і більшість курортів України, також потребує модернізації та диверсифікації, особливо у таких напрямках [48, с. 32]:

- Перебудова матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів.
- Створення туристичної та розважальної інфраструктури курорту.
- Розширення послуг санаторно-курортних закладів (розширення асортименту додаткових послуг у міжсезоння та низький сезон на основі використання інфраструктури оздоровчих закладів).
- Інтеграція формування стійкої системи санаторно-курортних підприємств на основі готельного принципу.
- Розвиток санаторно-курортного комплексу на основі кластеризації.
- Створення іміджу курорту та санаторно-курортних закладів на основі участі у міжнародних туристичних виставках та ярмарках та за допомогою ринкових інновацій.
- Організація міжнародних рекламних турів для популяризації рекреаційних можливостей курорту.
- Проведення event- заходів у міжсезоння та низький сезон.
- Співпраця санаторно-курортних закладів курорту з туроператорами.
- Продвиження курорту та санаторно-курортних закладів у ЗМІ.

- Використання технічних інновацій у діяльності санаторно-курортних закладів для виходу на міжнародний ринок.
- Фокус на короткостроковий відпочинок (тури вихідного дня) для залучення широкого кола рекреантів.
- Модернізація кадрової політики санаторно-курортних закладів (підвищення кваліфікації персоналу).

Застосування інноваційних підходів до менеджменту відповідних закладів є важливим для розвитку санаторно-курортного господарства, щоб надавати доступні та ефективні оздоровчі й профілактичні послуги, що дозволить вітчизняним санаторно-курортним закладам вийти на нові міжнародні ринки. Інновації мають охоплювати всі сфери діяльності санаторно-курортних закладів, починаючи від обслуговування і закінчуючи матеріально-технічною базою.

Соціальний аспект модернізації санаторно-курортного господарства є також важливим, оскільки він визначається структурою попиту на санаторно-курортні послуги та особливостями фінансування курортних програм [19, с. 76].

Загалом, розвиток бальнеологічних курортів стає важливою частиною модернізації регіональних туристичних систем України, зокрема Західного регіону. Це пов'язано з переважним значенням природних ресурсів у функціонуванні таких дестинацій, які не лише задовольняють пізнавальні та розважальні потреби туристів, але й сприяють зміцненню їхнього здоров'я. Однак бальнеологічні курорти, як правило, спеціалізуються на певному виді лікування, і коли природні ресурси вичерпуються, вони швидко можуть потрапити у стан занепаду.

Отже, для забезпечення соціально орієнтованого розвитку туризму необхідно, щоб бальнеологічні курорти мали не лише потужний потенціал для бальнеолікування, але й можливості для різних видів туризму, а також адекватну інфраструктуру для розміщення та харчування.

Висновки до розділу 3

Отже, у процесі дослідження перспектив моделі розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні було визначено основні способи та методи удосконалення цієї сфери. Зокрема, запропоновано модернізацію інфраструктури, впровадження новітніх медичних технологій та підвищення рівня обслуговування. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє покращити управління закладами та забезпечити більш ефективну взаємодію з пацієнтами та туристами. Особлива увага повинна приділятися підвищенню кваліфікації персоналу та залученню молодих спеціалістів до роботи в цій галузі.

Розробка стратегії розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні передбачає диверсифікацію спектру пропонованих послуг, створення нових програм оздоровлення та реабілітації, а також активну маркетингову діяльність для залучення як вітчизняних, так і іноземних туристів. Важливим є також розвиток інфраструктури навколо санаторно-курортних комплексів, включаючи транспортні шляхи, готелі та розважальні заклади, що зробить відвідування курортів більш привабливим та зручним для туристів.

Аналіз ефективності використання моделі інноваційного розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні показав, що впровадження інноваційних рішень сприяє підвищенню конкурентоспроможності українських курортів на міжнародному ринку. Зокрема, використання новітніх методик лікування та реабілітації, а також впровадження екологічно чистих технологій позитивно впливає на якість послуг та задоволеність клієнтів. Інноваційний підхід дозволяє також знизити витрати на утримання закладів та підвищити ефективність їхньої роботи.

ВИСНОВКИ

Таким чином, санаторно-курортний комплекс – це багатофункціональний заклад, що поєднує в собі лікувально-оздоровчі, рекреаційні та туристичні послуги, спрямовані на зміцнення здоров'я та покращення якості життя населення. Протягом дослідження були проаналізовані різні моделі розвитку санаторно-курортних комплексів, визначені основні проблеми та виклики, з якими вони стикаються, а також розроблені рекомендації щодо їх вдосконалення.

В результаті дослідження встановлено, що ефективність санаторно-курортних комплексів значною мірою залежить від впровадження сучасних управлінських практик та інноваційних технологій. Аналіз існуючих моделей розвитку показав, що для успішного функціонування санаторно-курортних комплексів необхідно забезпечити високий рівень сервісу, адаптувати маркетингові стратегії до потреб споживачів, а також раціонально використовувати наявні ресурси.

Важливим аспектом розвитку санаторно-курортних комплексів є інтеграція екологічних підходів та принципів сталого розвитку. Це включає збереження природних ресурсів, мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище та впровадження екологічно чистих технологій. Збереження природних лікувальних факторів є ключовим для забезпечення довготривалої ефективності санаторно-курортних комплексів.

Санаторно-курортний комплекс визначається як багатофункціональний заклад, що надає послуги з лікування, оздоровлення та відпочинку, використовуючи природні лікувальні ресурси. Вони є важливим елементом системи охорони здоров'я та туристичної індустрії, що сприяє покращенню якості життя населення.

Санаторно-курортні комплекси класифікуються за різними ознаками, такими як профіль лікування, територіальне розташування, типи надаваних

послуг та рівень комфорту. Види санаторіїв включають спеціалізовані (кардіологічні, пульмонологічні, гастроентерологічні тощо) та загального профілю.

Існуючі моделі розвитку санаторно-курортних комплексів охоплюють різноманітні підходи, включаючи традиційні та інноваційні. Стратегії розвитку включають удосконалення управлінських процесів, модернізацію інфраструктури, впровадження новітніх медичних технологій та підвищення якості обслуговування.

Загально-теоретична характеристика санаторно-курортних комплексів показала їх багатофункціональність та важливість для системи охорони здоров'я. Класифікація санаторіїв та аналіз моделей розвитку дозволяють визначити оптимальні підходи до управління та вдосконалення їхньої діяльності. Виявлені основні тенденції та проблеми в цій галузі вказують на необхідність впровадження інноваційних стратегій для забезпечення стійкого розвитку санаторно-курортних комплексів.

Аналіз статистичних даних показав, що кількість санаторно-курортних комплексів в Україні має тенденцію до зменшення, проте попит на їхні послуги залишається високим. Основними проблемами є недостатнє фінансування, застаріла інфраструктура та недостатня кількість кваліфікованих кадрів.

Санаторно-курортні комплекси є важливим компонентом лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Вони сприяють залученню внутрішніх та іноземних туристів, забезпечуючи широкий спектр лікувально-оздоровчих послуг. Основними перешкодами для розвитку є нестабільна економічна ситуація та недостатня підтримка з боку держави.

Сучасна модель санаторно-курортного комплексу в Україні передбачає поєднання традиційних методів лікування з інноваційними технологіями. Вона орієнтована на покращення якості обслуговування, модернізацію інфраструктури та розширення спектру послуг.

Особливості розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні вимагають удосконалення управлінських практик та впровадження інновацій. Статистичний аналіз та дослідження функціонування санаторіїв показали, що для забезпечення їхнього стійкого розвитку необхідні державна підтримка, інвестиції у модернізацію та підвищення рівня сервісу. Сучасна модель розвитку санаторіїв повинна враховувати потреби ринку та сприяти залученню нових клієнтів.

Удосконалення санаторно-курортних комплексів передбачає впровадження сучасних управлінських практик, використання новітніх медичних технологій та підвищення якості обслуговування. Особливу увагу слід приділити підготовці та підвищенню кваліфікації персоналу.

Стратегія розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму повинна включати розвиток інфраструктури, маркетингові кампанії для залучення нових клієнтів та впровадження інноваційних методів лікування та оздоровлення. Важливою складовою є міжнародне співробітництво та залучення інвестицій.

Аналіз ефективності впровадження інноваційних моделей розвитку показав, що вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності санаторно-курортних комплексів. Інноваційні підходи дозволяють поліпшити якість надання послуг, залучити нових клієнтів та забезпечити економічне зростання.

Перспективи розвитку санаторно-курортних комплексів в Україні полягають у впровадженні сучасних технологій та інноваційних підходів до управління. Розробка ефективних стратегій розширення послуг та міжнародного співробітництва сприятиме підвищенню конкурентоспроможності санаторіїв. Аналіз ефективності впровадження інновацій підтверджує їхню доцільність та позитивний вплив на розвиток санаторно-курортної галузі.

Запропоновані у роботі моделі розвитку передбачають комплексний підхід до управління, що включає оптимізацію внутрішніх процесів, розвиток інфраструктури, підвищення кваліфікації персоналу та активну роботу з клієнтами. Впровадження інноваційних технологій у лікувальний процес

дозволяє покращити якість надання медичних послуг та підвищити конкурентоспроможність санаторно-курортних комплексів на ринку.

Економічна ефективність запропонованих моделей розвитку була підтверджена на прикладі конкретних санаторно-курортних комплексів. Вони продемонстрували значне зростання прибутковості та підвищення рівня задоволеності клієнтів. Це свідчить про доцільність та практичну значимість розроблених рекомендацій.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що санаторно-курортні комплекси мають великий потенціал для розвитку за умови впровадження ефективних моделей управління та інноваційних підходів. Вдосконалення існуючих практик та впровадження нових стратегій сприятиме не лише підвищенню якості надання послуг, але й забезпеченню стійкого економічного зростання галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ведмідь Н. М. Санаторно-курортний комплекс як системний об'єкт наукового пізнання. Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного ун-ту. Сер.: Економічні науки. Вип. 36(1.2). Черкаси., 2017. С. 43– 51.
2. Ведмідь Н. Методологічні основи типізації суб'єктів санаторно-курортної діяльності / Н. Ведмідь // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 6. – С. 72–83.
3. Ведмідь Н. Санаторно-курортний комплекс як системний об'єкт наукового пізнання / Н. Ведмідь // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного ун-ту. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 36(1.2). – С. 43–51.
4. Влащенко Н.М. Соціально-економічний механізм розвитку санаторно-курортного комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Влащенко Н.М.; Харківська нац. академія міського господарства. – Х., 2009. – 21 с.
5. Войтович С.Я. Особливості дослідження та прояву поведінки споживачів санаторно-курортних послуг /С.Я. Войтович // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Вип. 17. – С. 75–78.
6. Волкова І.І. Розвиток санаторно-курортних закладів України. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2013. № 1086, вип. 2. С.120–125.
7. Габчак Н.Ф. Формування санаторно-курортної та оздоровчої сфери в межах Закарпатської області: головні аспекти дослідження ж-л Географія та Туризм. Наук.зб. Вип.23. – Київ, 2012. _ С.113-120.
8. Галаз Л. В. Механізм удосконалення формування трудового потенціалу підприємства / Л. В. Галаз // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Випуск № 6. – 2010. – С. 266–269.

9. Галасюк С.С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С.С. Галасюк, К.А. Галасюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 5.
10. Галасюк С.С. Сучасний стан бази лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні / С.С. Галасюк, К.А. Галасюк // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 63–67.
11. Галасюк С.С. Туристична активність на ринку лікувально-оздоровчих послуг Одеського регіону / С.С. Галасюк // Настоящи изследования и развитие – 2013 : Материали за междунар. научна практична конф. – София: Бял Град-БГ ООД, 2013. – Т. 8. – С. 48–52.
12. Гальків Л. І. Статистичне оцінювання розвитку туристичного бізнесу в областях Західної України / Л. І. Гальків, І. Я. Кулиняк // Стратегічні напрями розвитку рекреації у туристичній діяльності та її вплив на соціально-економічний стан західного регіону України: монографія / [за ред. О. І. Скаска]. – Львів : Растр-7, 2017. – 172 с. – С. 59–94.
13. Гальків Л. І., Кулиняк І. Я., Гербут М. В. Санаторно-курортна діяльність: ринок послуг санаторіїв у регіонах України. Вісник Львівського політехнічного національного університету. 2020. № 3. С. 18–26. URL: <http://surl.li/hjyrc>.
14. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу: теорія й методологія дослідження та діагностика: монографія / Л.І. Гальків – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – 232 с.
15. Гетьман В.І. Курортно-рекреаційні системи Українських Карпат // Український географічний журнал. – 1999. – № 3. – С. 34–37.

- 16.Гетьман В.І. Сучасний стан і перспективи розвитку курортної справи в Карпатському регіоні // Гори і люди (у контексті сталого розвитку. Матеріали міжнар.наук. конф. (м.Рахів, 14-18 жовтня, 2002. – С. 39–41.
- 17.Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.
- 18.Гуменюк В. В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери: монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2016. 372 с.
- 19.Гуменюк В. В. Тенденції податкового регулювання ринку санаторно–курортних послуг в Україні / В. В. Гуменюк // Економіка розвитку. – 2014. – № 3. – С. 18–24.
- 20.Гуменюк В.В. Фінансування санаторно-курортних послуг в дискурсі соціального страхування/ В.В. Гуменюк // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – №1. – С. 114-118.
- 21.Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2024).
- 22.Жданова О. М., Тучак А. М., Поляковський В. І., Котова І. В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: Навч. посібник / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І. В. Котова. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2000. – 248 с.
- 23.Живицький О. В. Проблеми і перспективи створення курортно-рекреаційних закладів в українському Причорномор'ї. / О.В. Живицький. – Сімферополь: Економіка України, 2007. – 394 с.
- 24.Забалдіна Ю.Б. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Забалдіна Ю. Б.; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К., 2006. – 20 с.

- 25.Іванченко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4112>.
- 26.Карий О. І. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб / О. І. Карий, О. Ю. Трач // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 706 : Логістика. – С. 182–187.
- 27.Карсекін В.А. Проблеми розвитку готельного господарства в Україні//Економіка України. - 1997. - № 9. - С. 41-47
- 28.Кифяк В. Ф. Організація туризму / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 344 с.
- 29.Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика : монографія / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 432 с.
- 30.Коваленко Н. Прогнозування розвитку санаторно–курортної діяльності в Україні / Н. Коваленко // Схід. – 2015. – № 8. – С. 25–29.
- 31.Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. Економіка харчової промисловості. 2015. Т. 7, вип. 4. С. 21–27.
- 32.Ковач М.Й. Інноваційний розвиток санаторно-курортного господарства регіону: проблеми і ризики / М.Й. Ковач // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 43–45.
- 33.Ковешніков В. С. Організація готельно-ресторанної справи : навч. посіб. / В. С. Ковешніков, М. П. Мальська, Х. Й. Роглев. – Київ : Кондор-Видавництво, 2020. – 752 с.
- 34.Колесник О.О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його впливу на розвиток туристичної індустрії України / Колесник О.О. // Вісник ЖДТУ. – 2008. - №3 (45). – С. 264-270.

- 35.Костенко Г.П. Державне регулювання розвитку санаторно-курортних закладів. Вісник ДІТБ. Серія : Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. 2009. № 13. С. 70–74.
- 36.Крамченко Л. І. Статистика ринку товарів і послуг: [навч. посібник].– 2–ге вид., виправл. та доп. / Л. І. Крамченко. – Львів: Новий Світ–2000, 2007. – 296 с.
- 37.Круль Г.Я. Основи готельної справи. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 368 с.
- 38.Левковська Л. Стан і перспективи розвитку туризму та готельного бізнесу України /В.А.Карсекін//Економіка України. - 2003. - № 6. - С.31-36
- 39.Лебедева В.В. Стратегія розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Лебедева В.В.; Одеський держ. екон. університет. – Одеса, 2011. – 18 с.
- 40.Лозова О.А., Мамотенко Д.Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку санаторно-курортної галузі України. Зб. наук. праць Уманського національного університету садівництва. 2017. Вип. 91, ч. 2. С. 143–151.
- 41.Лук'янова Л.Г., Дорошенко Т.Т., Муніч І.М, Уніфіковані технології готельних послуг / За ред.. проф. В.К. Федорченка. - К.: Вища школа, 2001. - 237 с.
- 42.Мазаракі А. А. Санаторно-курортні та оздоровчі підприємства: структурні параметри розвитку / А. А. Мазаракі, Н. І. Ведмідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 3. – С. 51–55.
- 43.Мендела І. Я. Особливості стратегічного розвитку підприємств санаторно-курортної справи. Карпатський край. 2012. № 2. С. 86– 89.
- 44.Нежнік О. Аналіз чинного законодавства у сфері державного управління санаторно-курортним комплексом України / О. Нежнік // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип. 2. – С. 106-111.

- 45.Новикова В.І. Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні. Географія та туризм. 2011. Вип. 16. С.93–101.
- 46.Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : [монографія] / За заг. ред. проф. В.Г. Герасименка. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.
- 47.Рутинський М.Й. Географія лікувально-оздоровчого туризму у Західному регіоні України на межі XIX-XX ст.. Матеріали VII Міжнародної конференції «Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід» (4-6 жовтня 2019р.) Львів-Тернопіль. – С. 487-493.
- 48.Рутинський М.Й. Рекреалогія з основами курортології. Ч. I. Теоретичні засади: Курс лекцій / За ред. М. Мальської. - Львів: Фенікс, 2004. - 68 с.
- 49.Семенов В.Ф. Фактори конкурентоспроможності курортнорекреаційних підприємств на ринку послуг / В.Ф. Семенов, І.Л. Литовченко // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2015. – Вип. 1(28). – Ч. 2. – С. 102–105.
- 50.Сокол Т. Г. Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах : підручник / Т. Г. Сокол. – Київ : Альтерпрес, 2009. – 447 с.
- 51.Сокол Т. Г. Основи туризмознавства : Навч. посіб. / Т. Г. Сокол. – Київ, 2006. – 76 с.
- 52.Стафійчук В. І. Рекреалогія. Навч. посіб. / В. І. Стафійчук – Київ, 2006. – 264 с.
- 53.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9>
- 54.Ткаченко Т., Гладкий О., Жученко В. Рекреаційний туризм: диверсифікація продуктового портфеля. Scientia Fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету). 2021. № 138 (4). С. 81–90.